

E-ISSN: 2667-4688

DOI Prefix:10.33390/homeros

HOMEROS

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal

ratingacademy.com.tr/ojs

VOLUME : 2

YEAR : 2019

ISSUE : 1

HOMEROS

E-ISSN: 2667-4688

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi

Volume/Cilt: 2
Issue/Sayı: 1
Year/Yıl 2019

Web: <http://ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/Homeros/>

E-mail : msahin@ratingacademy.com.tr

Address: Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi No: 276 D-I, Merkez-Çanakkale / TÜRKİYE

**ABSTRACTING & INDEXING
DİZİN & İNDEKS**

I2OR

BASE

Root indexing

Scilit

CiteFactor

Academic Research Index: ResearchBib

Directory of Resarch Journals Indexing (DRJI)

PKP Index

Academic Journal Index

International Services For Impact Factor and Indexing (ISIFI)

Society of Economics and Development

Eurasian Scientific Journal Index

OCLC WorldCat

Google Scholar

Scientific Indexing Services

ABOUT THE JOURNAL / DERGİ HAKKINDA

Homeros (E-ISSN: 2667-4688) is an international peer-reviewed journal that was published in 2018. The journal aims to include studies in philology. In this context, high quality theoretical and applied articles are given. The views and works of artists, academics, researchers and professionals working in the field of philology are brought together. Articles in the journal; It is published four times a year including WIN (January), SPRING (April), SUMMER (July) and FALL (October). Homeros is a free-open access electronic journal. The DOI number is assigned to all articles published in the journal (DOI Prefix:10.33390/homeros).

Articles published in the journal; It can be freely accessed, readable, downloaded, copied, distributed, printed, scanned, linked to full text, indexed, transmitted as data to the software, and used for any legal purpose without financial, legal and technical barriers.

*The publication language of the journal is **Turkish, Azerbaijani, English and Russian.***

The articles are sent electronically via the Article Tracking System.

Homeros (E-ISSN: 2667-4688) , 2018'de yayın hayatına başlayan uluslararası hakemli ve süreli bir dergidir. Dergi, filoloji dallarında yapılmış çalışmalara yer vermeyi amaçlar. Bu çerçevede, yüksek kalitede teorik ve uygulamalı makalelere yer verilmektedir. Filoloji alanında çalışan sanatçılar, akademisyenler, araştırmacılar ve profesyonellerin görüş ve çalışmaları bir araya getirilmektedir. Dergideki makaleler; KİŞ (Ocak), BAHAR (Nisan), YAZ (Temmuz) ve GÜZ (Ekim) dönemleri olmak üzere yılda dört kez yayımlanmaktadır. Homeros, ücretsiz-açık erişimli elektronik bir dergidir. Dergide yayımlanan tüm makalelere DOI numarası atanır (DOI Prefix:10.33390/homeros).

Dergide yayınlanan makaleler internet aracılığıyla; finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın, serbestçe erişilebilir, okunabilir, indirilebilir, kopyalanabilir, dağıtılabilir, basılabilir, taranabilir, tam metinlere bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir.

*Derginin yayın dili **Türkçe, Azerice, İngilizce ve Rusça'dır.***

Yazılar, Makale Takip Sistemi üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir.

OWNER / SAHİBİ

Rating Academy Ar-Ge, Yazılım, Danışmanlık, Yayıncılık, Eğitim ve Organizasyon Ltd. Şti.

CHIEF EDITOR / BAŞ EDITÖR

Assoc.Prof. Dr. Nurida NOVRUZOVA, Bakü Slavic University, AZERBAIJAN,

E-mail: n.nurida@yahoo.com

CO-EDITOR / YARDIMCI EDITÖR

*Assist.Prof. Dr. Vafa IBISHOVA, Azerbaijan National Academy of Sciences,
AZERBAIJAN, E-mail: vafa.ibisova@mail.ru*

iv

MANAGING EDITOR / YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Assoc. Prof. Dr. Özge UYSAL ŞAHİN, Çanakkale Onsekiz Mart University/*TURKEY*

WEB EDITOR / WEB EDITÖRÜ

Lecturer **Cumali YAŞAR,** Çanakkale Onsekiz Mart University/*TURKEY*

Contact / İletişim:

Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi No: 276 D-I, Çanakkale / TÜRKİYE

Gsm : +90 555 477 00 66

E-mail : msahin@ratingacademy.com.tr

Web: <http://ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/Homeros/>

EDITORIAL BOARD / EDİTORYAL KURUL

<i>Philip BARNARD</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Kansas University	USA	philipb@ku.edu
<i>Agata BAREJA-STARZYNSKA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	University of Warsaw	Poland	a.bereja-starzynska@uw.edu.pl
<i>Cheryl LESTER</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Kansas University	USA	chlester@ku.edu
<i>Nigar ISGANDAROVA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Sumqayit State University	Azerbaijan	iskani@gmail.com
<i>Sahiba QAFAROVA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Bakü Slavic University	Azerbaijan	gsahiba@gmail.com
<i>Rafiq NOVRUZOV</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Bakü Slavic University	Azerbaijan	rafik_novruzov@mail.ru
<i>Naile MURADHANLI</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Bakü Slavic University	Azerbaijan	rafik_novruzov@mail.ru
<i>Rahile QEYBULLAYEVA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Bakü Slavic University	Azerbaijan	Rahilya.g@hotmail.com
<i>Nizami CEFEROV</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Bakü State University	Azerbaijan	m123t@mail.ru
<i>Ramiz ASKER</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Bakü State University	Azerbaijan	ramizasker@gmail.com
<i>Anna VLADÍMÍROVNA DIBO</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Russian Academy of Sciences	Russia	anybo@mail.ru
<i>Fikret TÜRKMEN</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Ege University	Turkey	turkmen.fikret@gmail.com
<i>Leyla KARAHAN</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Gazi University	Turkey	leylakarahan@yahoo.com
<i>Kerime ÜSTİNOVA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Uludağ University	Turkey	ustinovak@yahoo.com
<i>Haluk ŞÜKÜR AKALIN</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Hacettepe Üniversitesi	Turkey	shakalin@shakalin.net
<i>Ali DUYMAZ</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Balıkesir University	Turkey	ali_duymaz@hotmail.com
<i>Yavuz AKPINAR</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Ege University	Turkey	yavuz.akpinar@hotmail.com
<i>Naciye YILDIZ</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Gazi University	Turkey	Yildiz.naciye@gmail.com
<i>İrfan MORİNA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	The University of Prishtina	Kosovo	irfan_marino@hotmail.com
<i>Gülgayşa SAQİDOLDA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	L.N.Gumilyov Eurasian National University	Kazakhstan	asem963@mail.ru
<i>Maqripa YESKEYEVA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	L.N.Gumilyov Eurasian National University	Kazakhstan	mag61103@inbox.ru
<i>Şolpan JARKINBEKOVA KUZAPOVNA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	L.N.Gumilyov Eurasian National University	Kazakhstan	zharkyn.sh.k@gmail.com

<i>Marzena GODZIŃSKA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	University of Warsaw	Poland	m.godzinska@uw.edu.pl
<i>Djengiz HAKOV</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Bulgarian Science Academy	Bulgaria	
<i>Hendrik E. BOESCHOTEN</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Mainz University	Germany	boeschot@uni-mainz.de
<i>Marina MOJEYKO</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Belarusian State University	Belarus	marinamojeiko@yandex.ru
<i>Marzena GODZINSKA</i>	<i>Dr.</i>	University of Warsaw	Poland	m.godzinska@uw.edu.pl
<i>Irina PRUSHKOVSKAYA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Kyiv National Taras Shevchenko University	Ukraine	irademir@mail.ru
<i>Ludmila BEJENARU</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Alexandru Ioan Cuza University of Iasi	Romania	Ludbej2059@yahoo.com
<i>Apezova DILYARA URUMBAYEVNA</i>	<i>Assist. Prof. Dr.</i>	Kyrgyz-Russian Slavic University	Kyrgyzstan	dilya1965.65@mail.ru
<i>Avakova PAYSAN AMIRDINOVANA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Al-Farabi Kazakh National University	Kazakhstan	r_avakova@mail.ru
<i>Aleksandr KARTOZIYA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Georgian National Academy of Sciences	Georgia	kartosia@gmail.com
<i>Mehman MUSAOĞLU</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Gazi University	Turkey	mehmanmusaoglu@gmail.com
<i>Marçenko Oksana YURLIENA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Poltava University of Economics and Trade	Ukraine	o.mar4nko@rambler.ru
<i>Saidov Ilxomjon MUXAMEDDINOVIÇ</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Samarkand State University	Uzbekistan	i-saidov@mail.ru
<i>Saule TAZHIBAYEVA</i>	<i>Prof. Dr.</i>	L.N.Gumilyov Eurasian National University	Kazakhstan	sauletazhibaeva@mail.ru
<i>Gulnara Kuldeyeva</i>	<i>Prof. Dr.</i>	L.N.Gumilyov Eurasian National University	Kazakhstan	mironbek@mail.ru
<i>Manshuk YESKINDIROVA</i>	<i>Assoc. Prof. Dr.</i>	L.N.Gumilyov Eurasian National University	Kazakhstan	manshuk-eskindirova@yandex.ru
<i>Zhanargul BEISEMB AYEVA</i>	<i>Dr.</i>	L.N.Gumilyov Eurasian National University	Kazakhstan	beiseimbayeva_zha@enu.kz
<i>Sevinc ALIYEVA</i>	<i>Assoc. Prof. Dr.</i>	Azerbaijan National Academy of Science Institute of Linguistics	Azerbaijan	sevinc.novuzqizi@yandex.com
<i>Baba MAHERREMLI</i>	<i>Assoc. Prof. Dr.</i>	Azerbaijan National Academy of Science Institute of Linguistics	Azerbaijan	baba_magerramli@mail.com
<i>Minavar HABIBULLAH</i>	<i>Prof. Dr.</i>	Minzu University For China	China	minawar11@aliyun.com

PUBLICATION POLICIES

1. All manuscripts proposed to the **Homer**s should not be previously published or submitted for publication elsewhere. The studies or their summaries which were presented in a conference or published can be accepted if it is stated in the manuscript before. Besides that if the study is supported by an institution or produced from a thesis, this must be footnoted on the title. If the studies were wanted to be revoked by any reason, it is needed to apply to the admin with a letter. Publication committee considers that the authors will keep the rules as editorial principles and author guidelines.
2. *The manuscripts sent to **Homer**s are controled with "iThenticate" screening program in terms of having plagiarism.* If there is no plagiarism, they are sent to referees. But if there is a plagiarism, these manuscripts are sent back to writers without sending referee.
3. Publication Committee entitled to reject the manuscripts if not conformable with the conditions concerning the ortography and grammar or return back to the authors for correction or reform them. All manuscripts submitted to **Homer**s are sent to at least **two referees** after the initial review of the editorial board with respect to formatting and content. After having positive feedbacks from both of the referees, the manuscripts are published. In case of having one positive and one negative feedback from the different referees, the manuscript is sent to a **third referee**. The reviewers are not apprised of the authors' names or institutions in the submitted manuscript; and authors are not told the identity of the referees.
4. Manuscripts are sent to online Manuscript Submission System and Information about the referee process for your manuscripts is given through Online Manuscript Submission System. Reviews can also be seen through this system from the following link " <http://ratingacademy.com.tr/journals/index.php/JoA/user/register> "
5. Manuscripts are wellcomed both in **Turkish** and **English**. Turkish manuscripts are required English title and abstract.
6. The author's name, surname, title, instution, phone number and e-mail adress must be added.
7. Copyright (printed or electronic) of the manuscripts are belong to **Homer**s.
8. **No copyright payment.**
9. The responsibility of the idea exists in the published articles belongs to the authors
10. No article processing charges
11. No article submission charges

YAYIN İLKELERİ

1. Dergide yayınlanmak üzere gönderilen yazıların daha önce **başka bir yerde yayınlanmamış olması veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması** gerekir. Daha önce **konferanslarda sunulmuş ve özeti yayınlanmış çalışmalar**, bu durum belirtilmek üzere kabul edilebilir. Ayrıca, çalışma **bir kurum tarafından destek görmüşse veya tezden üretilmişse** çalışmanın başlığına verilecek dipnotla bu durumun belirtilmesi gerekir. Yayın için gönderilmiş çalışmalarını herhangi bir nedenle dergiden çekmek isteyenlerin bir yazı ile dergi yönetimine başvurmaları gerekir. Yayın kurulu, gönderilmiş yazılarda makale sahiplerinin bu koşullara uymayı kabul ettiklerini varsayar.
2. **Homeros Journal'a** sunulan makaleler, başka bir çalışmadan kısmen ya da tamamen kopyalanmamış (plagiarizm) olup olmadıkları "iThenticate" tarama programı ile kontrol edildikten sonra hakemlere yollanır. Plagiarizm tespit edilen makaleler hakeme yollanmadan yazara iade edilir.
3. Yayın kurulu, yayın koşullarına uymayan yazıları yayınlamamak, düzeltmek üzere yazarına geri vermek, biçimce düzenlemek yetkisine sahiptir. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, yayın kurulunun uygun gördüğü en az **iki hakem** tarafından değerlendirildikten sonra yayınlanması uygun görülürse dergide basılır. Bir hakemin olumlu diğer hakemin olumsuz görüş verdiği makaleler **üçüncü bir hakeme** gönderilir. Hakemlere gönderilecek yazılarda yazarın kimliği saklı tutulur.
4. Yazılar, Makale Takip Sistemi üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme Anasayfada yer alan "**Makale Gönder/Takip**" linkinden ulaşılabilir. Sözkonusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.
5. Derginin yayın dili **Türkçe ve İngilizce**'dir. Türkçe makalelerin İngilizce başlığı ve özeti bulunmalıdır. Türkçe makalelerin Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'ne ve Yeni Yazım Kılavuzu'na uygun olması gerekir.
6. Makale gönderen yazar; ad ve soyadını, akademik ünvanını, çalıştığı kurumu, telefon numarasını, elektronik posta adresini, varsa çalışmasını destekleyen kurumu belirtmelidir.
7. Yayımlanan her türlü çalışmanın yayın hakkı dergiye aittir.
8. Dergiye gönderilen yazılara **teelif hakkı ödenmez**. Yayımlanan makalelerin teelif hakkı Dergiye aittir.
9. Dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarını bağlar. Yazıların bütün hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
10. Makale İnceleme ücreti yok
11. Makale yayınlama ücreti yok

ETHICAL GUIDELINES

Homer is committed to meeting and upholding standards of ethical behaviour at all stages of the publication process. It strictly follows the general ethical guidelines provided by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) and Cambridge Journals Ethical Standards and Procedures. Depending on these principles and general publication requirements, editors, peer reviewers, and authors must take the following responsibilities in accordance to professional ethic and norms. The proper and ethical process of publishing is dependent on fulfilling these responsibilities

The Responsibilities of Editor(s)

- ❖ The editor in chief and relevant editor(s) should acknowledge receipt of submitted manuscripts to the authors within ten days. The editor in chief and relevant editor(s) have responsibility in order to determine which of the submitted manuscripts could be published.
- ❖ Editors should adopt editorial policies that encourage maximum transparency, complete, impartial and honest reporting
- ❖ The submitted manuscripts will be controlled by the editor and the associate editor(s) in case of the plagiarism possibility. In this stage, the detected plagiarized manuscripts by the The editor in chief and relevant editor(s) will be rejected by the editor and associate editor(s). No way that the plagiarized manuscripts will be taken in the consideration process.
- ❖ The unpublished data and method in the submitted manuscripts should not be exploited/use by anyone in her/his study without the written permission of the author.
- ❖ The submitted manuscripts should be evaluated in accordance to the framework of solely intellectual norms in regardless of social, religious, cultural, economical background.
- ❖ The submitted manuscripts should not be disclosed no one other than the reviewer, the publisher, the editor assistants and the author(s) of such manuscripts by The editor in chief and relevant editor(s).
- ❖ When obtained interest struggle/conflict among the submitted manuscripts and other author(s) and/or institution, such submitted manuscripts should be recuse himself or herself from the review process.
- ❖ The final decision concerning the acceptance or rejection of the submitted manuscripts belongs to the editor in chief. This situation will be decided with reference to the originality and significance of the submitted manuscripts.
- ❖ The editor in chief should not oblige the authors to cite any articles or papers in the journal as the submitted manuscripts of the authors to be able to accept in the journal.

The Responsibilities of Reviewer(s)

- ❖ The reviewers have responsibility to the editor to inform the editor and the associate editors regarding the review process of the submitted manuscript in case the reviewers do not feel enough qualified in order to review the assigned manuscript of if they cannot complete the review process on time.
- ❖ The reviewers should complete her/his task in the respect to principle of secrecy. Reviewers should not share or discuss any data regarding the submitted study with no one except the editors.

- ❖ The reviewer should not disclose and share any data/content and opinions of the submitted manuscripts and should not use personal interest. Furthermore, the reviewers should not use any data of the unpublished paper.
- ❖ The criticism of the reviewers should be based on objective and scientific perspective and also the reviewers should avoid from personal criticism against the author(s). The reviewers are supposed to support her or his opinions by providing clear and tangible proofs.
- ❖ If the reviewers detect any similarities between the assigned manuscript and another published articles in the journal or in an another journal, they are supposed to notify the editor about this situation.
- ❖ The reviewers should not take any part in evaluation process of the submitted manuscripts with author(s) who have competition, cooperation or other kind of relations or links.
- ❖ Reviewers should conduct the work they agree to evaluate on time.

The Responsibilities of the Author(s)

- ❖ The author(s) should not send the same study manuscript to more than a/one journal simultaneously.
- ❖ The authors should gather the data relating the studies in the framework of principle of ethic. The publisher, the editor and the reviewer could demand the raw data from the author(s) which the study is based on.
- ❖ The studies which are sent to the journal should provide details and references/sources in an adequate level. Dishonesty and incorrect statements are unacceptable due to causing unethical principles.
- ❖ The submitted manuscripts should be original and the originality of the study should be ensured by the author(s). If others' papers and/or words are used in the context of the submitted manuscript, the reference should be provided in accordance to appropriate style. Also excerpts should be in an appropriate style in accordance to the writing rules of the journal and scientific ethics. The authorities are supposed to refer to other publications which effect the essence of their submitted studies.
- ❖ The authors are supposed to notify a conflict of interest, financial sources and foundations if any of them are supported their studies.
- ❖ All the person(s) who contributed to the submitted manuscript in the respect of design, interpretation or implementation should be written on the submitted manuscript. All participations contributed in essence, should be listed respectively. Also apart these persons should be added to the part of "Acknowledgement".
- ❖ If the author detects any flaw or error(s) in the context of the submitted manuscript, the author is responsible to urgently notify this situation to the editor or the publisher in behalf of collaboration in order to correct such error(s) or flaw(s).

YAYIN ETİK KURALLARI

Homeros, yayın sürecinin her aşamasında etik davranış standartlarını benimsemeyi ve bunları yerine getirmeyi taahhüt etmektedir. Yayın Etik Komitesi (Committee on Publication Ethics - COPE), Açık Erişim Akademik Yayıncılar Derneği (Open Access Scholarly Publishers Association - OASPA) ve Cambridge Journals Etik Standartları ve Prosedürleri tarafından sağlanan genel etik yönergelerine sıkı bir şekilde bağlıdır. Bu yönergelerde belirtilen ilkelere ve genel yayın şartlarına bağlı olarak, mesleki ve etik standartlara göre editörler, hakemler ve yazarlar aşağıdaki sorumlulukları almalıdır. Yayın sürecinin düzgün ve etiğe uygun şekilde işlemesi bu sorumlukların yerine getirilmesine bağlıdır.

Editörlerin Görevleri

- ❖ Baş editor ve ilgili editörler, dergiye yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların, 10 gün içinde, değerlendirmeye alınıp alınmadığını yazara bildirmelidir. Editör ve yardımcı/alan editörleri gönderilen çalışmaların hangilerinin yayınlanması gerektiğine karar vermekten sorumludur.
- ❖ Editörler dürüst, tarafsız, şeffaf ve bütünlük arz edici bir editorial politika izlemelidir.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmalar Baş editör veya ilgili editörler tarafından öncelikle intihal ihtimaline karşı kontrol edilmelidir. Bu aşamada intihal ihtimali olan çalışmalar, Baş editor ve ilgili editörler tarafından reddedilir.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmalarda yer alan yayınlanmamış yöntem ve bilgiler, yazarın açık yazılı izni olmaksızın hiçbir kimse tarafından kendi çalışması içinde kullanılmamalıdır.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmalar; yazarların sosyal, kültürel, ekonomik özellikleri ile dini inançları göz önüne alınmaksızın, sadece entelektüel değerleri çerçevesinde değerlendirilmelidir.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmalar, Baş editor ve ilgili editörler tarafından çalışmanın yazar(lar)ı, hakemleri, yardımcı/alan editörleri ve yayıncı dışında hiç kimseye ifşa edilmemelidir.
- ❖ Baş editor ve ilgili editörlerin dergiye gönderilen çalışmaların başka bir yazar ve/veya kurum ile çıkar çatışmasının olduğunu tespit etmesi halinde, çalışma yayın/değerlendirme sürecinden çekilmelidir.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmaların kabulü veya reddi ile ilgili son görüş baş editöre aittir. Editör çalışmanın özgünlüğü ve önemi gibi hususları dikkate alarak kararını vermelidir.
- ❖ Baş editör, dergiye gönderilen çalışmaların kabulü için yazarlara dergideki herhangi bir makaleye veya başka bir çalışmaya atıf yapması konusunda telkinde bulunmamalıdır.

Hakemlerin Görevleri

- ❖ Editör veya yardımcı editörler tarafından kendisine değerlendirme için gönderilen çalışmayı değerlendirme konusunda çalışma ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığını hisseden ya da ivedi bir değerlendirme yapamayacak durumda olan bir hakem, editörü bu durumdan haberdar ederek değerlendirme görevinden ayrılmalıdır.
- ❖ Hakemler, gizlilik ilkesine riayet ederek değerlendirmesini yapmalıdır. Editörler dışındaki kişilere çalışmalar gösterilmemeli ve başkalarıyla çalışma hakkında tartışma yapılmamalıdır.
- ❖ Hakemler, inceleme sürecinde elde etmiş olduğu ayrıcalıklı bilgi ve fikirleri gizli tutmalı ve kişisel çıkarı için kullanmamalıdır. Ayrıca hakemler, değerlendirmesini yaptığı ve henüz yayınlanmamış çalışmanın verilerinin herhangi bir parçasını kullanmamalıdır.

- ❖ Hakem eleştirileri nesnel olarak yapılmalıdır. Yazara karşı hiçbir kişisel eleştiri yöneltilmemelidir. Hakemler, fikirlerini açık biçimde destekleyen argümanlarla ifade etmelidir.
- ❖ Hakemler değerlendirilen çalışmanın daha önce yayınlanmış başka bir çalışma ile arasında esaslı bir benzerlik veya örtüşmeyi tespit etmeleri halinde, durumu editöre iletmelidirler.
- ❖ Hakemler, yazarı ile aralarında rekabet, işbirliği veya başka türlü ilişki veya bağlantılar bulunduğunu tespit ettiği çalışmaları değerlendirmemelidir.
- ❖ Hakemler çalışmaları kendilerine verilen süre içinde, zamanında değerlendirmelidir.

Yazarların Görevleri

- ❖ Yazar(lar), aynı çalışma metnini aynı anda birden fazla dergiye göndermemelidir.
- ❖ Yazarlar çalışmalarına ilişkin verileri etik ilkeler çerçevesinde toplamalıdır. Yayımcı, editör ve hakem, çalışmanın dayanağını oluşturan ham verileri yazar(lar)dan talep edebilir.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmalar, yeterli düzeyde kaynak bilgisi ve ayrıntı içermelidir. Hileli ve bilinçli yanlış ifadeler etik olmayan durumlara yol açacağından kabul edilemez.
- ❖ Yazarlar tarafından dergiye gönderilen çalışmalar özgün olmalı ve çalışmanın özgün olduğu garanti edilmelidir. Eğer gönderilen çalışmalarda başkalarının çalışmalarını ve/veya kelimeleri kullanılıyorsa uygun bir şekilde atıf yapılmalıdır. Ayrıca yapılacak alıntı da bilimsel etik ve dergi yazım kurallarına uygun olmalıdır. Yazarlar gönderdikleri çalışmalarının esasını etkileyen önceki yayınlara atıf yapmak zorundadır.
- ❖ Yazarlar gönderdikleri çalışmaları destekleyen kuruluşları, finansal kaynakları veya çıkar çatışmasını beyan etmekte yükümlüdür.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmanın tasarımına, uygulanmasına veya yorumuna katkı sağlayan her kişi, çalışmada belirtilmelidir. Önemli katkıda bulunan tüm katılımcılar ilk yazarı takiben listelenmelidir. Bunun dışındaki kişiler ise çalışmanın “Teşekkür(Acknowledgement)” kısmına ilave edilmelidir.
- ❖ Yazar, dergide yayınlanmış çalışması içerisinde önemli bir yanlışlık veya kusur tespit ederse, bu durumu acil olarak dergi editörüne veya yayıncıya bildirmek ve mevcut yanlışlığın veya kusurun düzeltilmesi için editörle işbirliği yapmak yükümlülüğündedir.

AUTHOR GUIDELINES

1. The text must be written **single spaced** by using standard Microsoft Office Word format. Margins should be 2,5 cm for all sides of the page.
2. The total length of any manuscript submitted must not exceed **25 pages** (A4).
3. The manuscript, which does not show the names of the authors, must include the followings: Title, Abstract, Keywords under the abstract, introduction, main text, conclusion, references and appendix.
4. No footer, header or page numbers required.
5. The manuscript language can be **Turkish, Azerbaijani, English and Russian**.
6. Each manuscript must include abstract, no more than **150 words**.
7. At most **5 key** words must be written below the abstract.
8. **Abstract** and key words must be written in Times New Roman 10 font size and single spaced. It should be in italic letters.
9. **The main text** should be written in Times New Roman 12 font size and single spaced. The first line of the paragraph should be shifted by 1,25 cm from the left margin. Paragraph spacing after a single paragraph (6 nk) should be given.
10. All the headlines, set in the midst, should be written in bold, in Times New Roman 12 font size and 1,5 spaced.
11. Headings and subheadings must be numbered 2., 2.1., 2.1.1. as etc decimally with bold letters. All headings should be written in bold but only the first letters of the subtitles should be capital. Spacing before and after a heading (6 nk) should be given.
12. **All the tables, figures and graphs** must be headlined and sequentially numbered. The titles of the tables and figures should be placed above the table or figures, and references belonging to table or figure should be under them. The headline must be written in Times New Roman 12 font and with bold letters. References for the tables (figure of graph) must be below the table (figure or graph) with a font size of 11 font.
13. Equations should be numbered consecutively and equation numbers should appear in parentheses at the right margin.
14. Citations in text must be done according to the HARWARD REFERANCE TECHNIQUE. In text citations, the author's last name and the year of publication (and page number of the publication if necessary) for the source must appear in the text
 - i. If the last name of the author is used , the publication date should be written in parenthesis. Gürkaynak (2002) agree that chemical solutions ...
 - ii. If the last name of the author is not used, the last name of the author, the publication year and page number of the publication must appear .
The last studies (Pinar 2003: 12)...
 - iii. If there are two authors, last names of both of the authors should be written. Cinicioglu and Keleşoğlu (1993) mention about the soft paddings...
 - iv. If there are more than two authors, cite only the surname of the first author followed by "et al."
...asserted by Öztoprak et al.. (1999)
 - v. If an author has more than one publishment in the same year, different symbols (i.e. a,b,c..) must be used with the years.
...result of the studies made by Bozbey et al (2003a)
 - vi. If the resource is anonymous the word "anon" must be used.
...the realities spoken in recent times (Anon 1998: 53) ...

vii. if a newspaper article with an unknown writer is used, name of the newspaper, date of publication, page number should be written.

The floods occurred in the region affect the structural features (Atlas, 1998: 6)

viii. The studies made use of thesis, alphabetically ordered according to the surnames of the writers. The name of the magazine, book or booklet, etc. should be in italic and bold letters.

ix. For Internet resources, the name of the writer should be shown as mentioned before. If no writer's name, the name of the resources and the date must be given

Some knowledge takes place about the bazaar (IMKB, 23.06.2003)

x. For the internet resources with unknown writers URL-sequence number and year should be written as follow:

(URL-1, 2003), (URL-1 and URL-2, 2003), According to URL-1 (2003)

References must be prepared as below:

Books :

SURNAME, NAME, Publication Year, Name of Book, Publishing, Place of Publication, ISBN.

MERCER, P.A. and SMITH, G., 1993, Private Viewdata in the UK, 2

Journals:

SURNAME, NAME, Publication Year, Name of Article, Name of Journal, Volume Number and Page Numbers.

EVANS, W.A., 1994, Approaches to Intelligent Information Retrieval, Information Processing and Management, 7 (2), 147-168.

xiv

Conferences:

SURNAME, NAME, Publication Year, Name of Report, Name of Conference Bulletin, Date and Conference Place, Place of Publication : Publishing, Page Numbers

SILVER, K., 1991, Electronic Mail: The New Way to Communicate, 9th International Online Information Meeting, 3-5 December 1990, London, Oxford: Learned Information, 323-330.

Thesis :

SURNAME, NAME, Publication Year, Name of Thesis, Master's Degree/Doctorate, Name of Institute

AGUTTER, A.J., 1995, The Linguistic Significance of Current British Slang, Thesis (PhD), Edinburgh University.

Maps:

SURNAME, NAME, Publication Year, Title, Scale, Place of Publication: Publishing.

MASON, James, 1832, Map of The Countries Lying Between Spain and India, 1:8.000.000, London: Ordnance Survey.

Web Pages:

SURNAME, NAME, Year, Title [online], (Edition), Place of Publication, Web address: URL

HOLLAND, M., 2002, Guide to Citing Internet Sources [online], Poole, Bournemouth University, [http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide to citing internet sourc.html](http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide%20to%20citing%20internet%20sourc.html), [Date Accessed: 4 November 2002].

YAZAR REHBERİ

1. Makalelerin, A4 kâğıt boyutunda ve standart Word formatında, kenar boşlukları; üst:2,5 alt: 2,5 sol: 2,5 ve alt: 2,5 cm **tek satır** aralıklı ve **iki yana yaslı** şekilde yazılması gerekir.
2. Makalelerde sayfa sınırlaması olmamakla birlikte, üst limit olarak **25 sayfanın** aşılması beklenmemektedir.
3. Yazar bilgilerinin yer almadığı makale dosyası; Orjinal dildeki başlık, Orjinal dildeki özet, İngilizce başlık, İngilizce özet, özetlerin altında anahtar kelimeler ve devamında giriş, ana metin, sonuç, kaynakça ve eklerden oluşmalıdır.
4. Üstbilgi, altbilgi ya da sayfa numarası eklenmemelidir.
5. Makaleler, **Türkçe, Azerice, Rusça** ya da **İngilizce** olarak hazırlanabilir.
6. Yazının başına **150 sözcüğü geçmeyen özet** (abstract) eklenmelidir. Mutlaka İngilizce özet ve İngilizce Başlık eklenmelidir.
7. Özetten sonra makalenin içeriğini belirten **en fazla 5 anahtar kelime** eklenmelidir
8. Özetler ve anahtar kelimeler Times New Roman 10 Punto, italik, tek satır aralığında ve iki yana yaslı şekilde hazırlanmalıdır.
9. Ana Metin, Times New Roman, 12 Punto, tek satır aralığında, iki yana yaslı şekilde hazırlanmalıdır. Her bir paragraf aralığı (sonra 6 nk) boşluk bırakılmalıdır. Paragrafların ilk satırları 1,25 cm içeriden başlamalıdır.
10. Başlıklar, özet bölümlerinin üzerine büyük harfle, ortalanarak, 1,5 satır aralıklı, Times New Roman, 12 punto ve kalın (bold) olarak yazılmalıdır.
11. Makalenin ana başlık ve alt başlıkları ise 2., 2.1., 2.1.1. gibi ondalıklı şekilde, giriş başlığından başlayarak (Kaynakça hariç) numaralandırılmalı ve kalın (bold) yazılmalıdır. Ana başlıklar büyük harfle yazılmalı, alt başlıkların ise yalnızca ilk harfi büyük olmalıdır. Başlıklardan önce ve sonra 6 nk boşluk bırakılmalıdır.
12. **Tüm şekil, tablo ve grafiklere** bir başlık verilmeli ve başlıklar ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Başlık tablo, şekil veya grafiğin üstünde sayfaya ortalı Times New Roman, 12 punto, kalın (bold) olarak yer almalıdır. Tablo, şekil veya grafik yazısı no'su ile birlikte verildikten sonra tek nokta konularak tablo, şekil veya grafik ismi yazılmalıdır. Kaynak bildirimleri tablo, şekil veya grafiklerin altında 11 punto olarak verilmelidir.
13. Dipnotlar (açıklama içeren) metin içinde numaralanmalı, ayrı bir sayfada numara sırasına göre "Notlar" başlığı altında Times New Roman 11 punto ile yazılmalı ve metnin arkasına konmalıdır.
14. Metin içinde atıfları belirtmek için **Harvard referans tekniği** kullanılmalıdır. Bu tekniğe göre metin içinde geçen atıflar, yazar soyadı ve parantez içinde yer alan yayın yılı ile belirtilir. Konuyla ilgili örnekler aşağıda sırasıyla verilmiştir.

- i. Yazar adı cümlenin doğal bir parçası olarak kullanılmışsa yayın yılı parantez içinde; Gürkaynak (2002) kimyasal çözeltiler üzerinde yapmış olduğu ...
- ii. Yazar adı cümlenin doğal bir parçası olarak kullanılmamışsa yazar adı, basım yılı ve sayfa sayısı şeklinde olmalıdır; En son çalışmalar (Pınar, 2003: 12) uygulamanın ...
- iii. İki yazarın bulunması durumunda, her iki yazarın soyadı da kullanılır. Cinicioglu ve Keleşoğlu (1993) yumuşak dolgular üzerinde ...
- iv. İkidenden fazla yazar olması durumunda ilk yazarın soyadını "ve diğ." ifadesi takip eder. Öztoprak ve diğ. (1999) tarafından öne sürülen ...
- v. Eğer aynı yazarın aynı yılda basılmış birden fazla yayını kullanılmışsa basım yıllarının sonuna alfabetik bir karakter ilave edilir. Bozbey ve diğ. (2003a) tarafından yapılan çalışmalar bu sonucu ...

vi. Eğer anonim bir kaynak kullanılmışsa “anon” ifadesi kullanılır.

Son zamanlarda konuşulan gerçekler (Anon 1998: 53) ...

vii. Eğer yazarı belirsiz bir gazete yazısı kullanılacaksa gazete adı, basım yılı ve sayfa no;

Bölgede görülen sel baskınları yapısal özellikleri etkilemektedir (Atlas, 1998: 6)

viii. Tez çalışmasında faydalanılan yayınlar yazar soyadlarına göre alfabetik sırayla sıralanır. Yayının basıldığı derginin, kongre kitapçığının, kitabın vb. adı eğik (italik) olarak gösterilir.

ix. İnternette alınmış kaynaklara atıf yapılırken, yazar adı varsa daha önce belirtildiği şekilde gösterilir. Yazar adı yoksa kaynağı sunan kurumun adı ve tarih kullanımı aşağıdaki şekilde gösterilir.

Pazar hakkında bilgiler yer almaktadır (İMKB, 23.06.2003)

x. Yazarı belli olmayan internet kaynaklarına atıf yapılırken, büyük harflerle URL-sıra numarası, yıl şeklinde yazılmalıdır. Örneğin:

(URL-1, 2003), (URL-1 and URL-2, 2003), According to URL-1 (2003)

Kaynakça Times New Roman, 12 punto şeklinde yazarların soyadları göz önüne alınarak alfabetik sırayla ve asıllı biçimde çalışmanın sonunda bulunmalıdır. Her kaynak arasındaki paragraf aralığı (sonra 6 nk) olmalıdır. Eğer yazarın/ların aynı yıl içerisinde birden fazla çalışmasına atıf yapılmışsa ise bu çalışmaların yayın yılı sonuna (a,b,c,..) gibi semboller verilerek sıralanmalıdır. Makale ve bildirilerde dergi ve sempozyum/Kongre adı, kitap ve tezlerde ise kitap ve tez adı italik olarak yazılmalıdır. Kaynakça aşağıda gösterildiği şekilde düzenlenmelidir

Kitap referansı için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Kitap adı, Yayınevi, Basım Yeri, ISBN.

MERCER, P.A. and SMITH, G., 1993, Private Viewdata in the UK, 2

Dergilerdeki makaleler için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Makalenin adı, Derginin Adı, Cilt no ve (bölüm)

EVANS, W.A., 1994, Approaches to Intelligent Information Retrieval, Information Processing and Management, 7 (2), 147-168.

Konferans bildirileri için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Bildiri Adı, Konferans Kitapçığının Adı, Tarih ve Kongre Yeri, Basım Yeri: Yayınevi, sayfa numaraları

SILVER, K., 1991, Electronic Mail: The New Way to Communicate, 9th International Online Information Meeting, 3-5 December 1990 London, Oxford: Learned Information, 323-330.

Tezler için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Tezin Adı, Yüksek Lisans/Doktora, Enstitü Adı

AGUTTER, A.J., 1995, The Linguistic Significance of Current British Slang, Thesis (PhD), Edinburgh University.

Haritalar için gösterim

SOYADI, ADI., Yayın Yılı, Başlık, Ölçek, Basım Yeri:Yayınevi.

MASON, James, 1832, Map of The Countries Lying Between Spain and India, 1:8.000.000, London: Ordnance Survey.

Web sayfaları için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yıl, Başlık [online], (Edition), Yayın Yeri, Web adresi:URL

HOLLAND, M., 2002, Guide to Citing Internet Sources [online], Poole, Bournemouth University, http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide_to_citing_internet_sourc.html [Erişim Tarihi: 4 Kasım 2002].

HOMEROS

E-ISSN: 2667-4688

Volume / Cilt: 2

Issue / Sayı: 1

Year / Yıl: 2019

CONTENT / İÇİNDEKİLER

Referred Manuscripts / Hakemli Makaleler

xvii

AZƏRBAYCAN VƏ RUS UŞAQ ƏDƏBİYYATININ TƏŞƏKKÜLÜ VƏ İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ

THE ESTABLISHING OF AZERBAIJANI AND RUSSIAN CHILDREN'S LITERATURE, IT'S DEVELOPMENT STAGES

Səməngül QAFAROVA1-10

“MÜLAHİZƏLƏR” ƏSƏRİNDƏ RƏSUL RZANIN DİLÇİLİK GÖRÜŞLƏRİ

RASUL RZA'S LINGUISTIC VIEWS ON WORK "CONSIDERATIONS"

В ПРОИЗВЕДЕНИЕ «СООБРАЖЕНИЕ» ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ МЫШЛЕНИЕ РАЗУЛА РЗЫ.

Zeyneb İsa SEFEROVA.....11-16

ALİ ŞİR NEVAYİ'NİN EDEBİ TENKİDİ BAKIŞLARINA DAİR BAZI ÇALIŞMALAR ÜZERİNE

ON SOME STUDIES ON ALI SIR NEVAYI'S LITERARY CRITICISM

Zarif Omonboyevich QUVONOV.....17-22

HomerOS

Cilt / Volume 2, Sayı / Issue 1, 2019, pp. 1-10

E - ISSN: 2667-4688

URL: <http://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/homerOS>

DOI: <https://doi.org/10.33390/homerOS.2.001>

AZƏRBAYCAN VƏ RUS UŞAQ ƏDƏBİYYATININ TƏŞƏKKÜLÜ VƏ İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ

THE ESTABLISHING OF AZERBAIJANI AND RUSSIAN CHILDREN'S LITERATURE, IT'S DEVELOPMENT STAGES

Səməngül QAFAROVA *

* PhD on philology, lecturer., Baku Slavic Universite, Azerbaijan

E-mail: gulhusu01@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3548-8937>

Gəliş Tarixi: 1 Oktyabr 2018; Qəbul Tarixi: 27 Dekabr 2018

Received: 1 October 2018; Accepted: 27 December 2018

ÖZET

Məlum olduğu kimi hər bir predmetin tarixi ilə nəzəriyyəsi ayrılmazdır. Əgər biz bu günkü uşaq ədəbiyyatının daha dolğun mənzərəsini canlandırmaq və gələcək inkişafına istiqamət vermək istəyiriksə, mütləq onun keçmişinə nəzər salmalıyıq. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı bu günkü nailiyyətlərinə görə özünün keçmişinə borcludur. Çünki o, əvvəlki ənənənin özüllü üzərində dayanır və onun davamı kimi inkişaf edir. Elə buna görə də, uşaq ədəbiyyatımızın keçmişini onun təşəkkül dövründən başlayaraq öyrənməyə zəruri ehtiyac hiss olunur.

XIX əsrin axırları – XX əsrin əvvəllərində rus və Azərbaycan inqilabçı demokratları ədəbiyyatın və mədəniyyətin bu təlatümlü dövründə uşaq ədəbiyyatının inkişafına düzgün istiqamət vermək istəyirdilər. Belə hesab edirdilər ki, yeni insan, yeni vətəndaş tərbiyəsində uşaq ədəbiyyatının istiqaməti sosialist realizmi yaradıcılıq metoduna əsaslanın, proletar ədəbiyyatının bir qolu kimi fəaliyyət göstərməlidir. Lakin ictimai-siyasi quruluşun təsirindən asılı olmayaraq uşaq ədəbiyyatı da ziyalı sənətkarların qələmlərinin gücü ilə inkişafını davam etdirirdi. Uşaq ədəbiyyatının məqsəd və vəzifəsindən görüldüyü kimi, bu ədəbi aləm müxtəlif elmlərlə: pedaqogika, psixologiya, etika, estetika, incəsənət, təbabət və dəqiq elmlər – əlaqəli şəkildə inkişaf edir. Yeni nəslin hərtərəfli inkişaf etməsində, kamala çatmasında hər birinin özünəxas yeri var.

Anahtar Kelimələr: uşaq ədəbiyyatı, yeni nəsil, təşəkkül, istiqamət, yaradıcılıq.

ABSTRACT

As is known, the history and the theory of each object are indivisible. If we want to form more complete picture of modern children's literature and direct it's future development, we must consider its past first of all.

At the end of the XIX - beginning of XX century, in most difficult period of literature and culture Russian and Azerbaijani revolutionary democrats wanted to give a right direction to the

development of children's literature. Official ideology considered that activity of the new human, new citizen upbringing, the direction of child literature should be aimed on the new civilian education and children's literature should be based on the socialist realism's creative method, acting as a branch of proletarian literature. As it is seen from the purpose and the aims of children's literature, this literary world develops in various directions, e.g. pedagogy, psychology, ethics, aesthetics, art, medicine and accurate sciences. Everyone has a unique place in the overall development of the new generation.

Keywords: children's literature, new generation, creativity, direction, creativity.

1. GİRİŞ

Ədəbiyyat - tərbiyəvi, əxlaqi, insani hisslərin yaranmasının mənbəyidir. Ədəbiyyat qüdrətli tərbiyə vasitəsidir. Ədəbiyyatın tərbiyəvi təsir dairəsi çox geniş olmaqla yanaşı, həyat materialları olduqca zəngindir. Həyat materiallarını, reallıqları, gerçəkliyi, vətənpərvərliyi, dostluğu, yoldaşlığı, ədəbi qəhrəmanların mənəvi zənginliyini, əxlaqi saflığını, duyumlarını əks etdirən ədəbiyyatdır. Bədii ədəbiyyatın tikinti materialı hesab edilən sözlərin köməyi ilə bunlar meydana gəlir. Elə sözlərdən istifadə olunmalıdır ki, bu sözlər yeniyetmə və gənclərin qəlbini rıqqətə gətirsin. Mirzə Şəfi sözü yüksək qiymətləndirir, onun gücünə, qüvvəsinə böyük inam bəsləyir. Hafizin şerlərinə işarə ilə dediyi bu sözlərlə diqqəti cəlb edir: “Hafizin sözləri bizi inandırdı ki, Şirazdan gözəl diyar yoxdur. O doğma şəhərini dostlarının gözündə söz vasitəsilə almaza çevirə bilmişdir.”

Bədii ədəbiyyat milyonlarla adam üçün sevinc və ilham mənbəyi olmalı, onların iradəsini, duyğularını və fikirlərini ifadə etməli, onları ideyaca zənginləşdirən və əxlaq cəhətdən tərbiyə edən vasitə olmalıdır.

2. ƏSAS MƏTN

Uşaq ədəbiyyatı da, bədii ədəbiyyatın bir qoludur. Uşaq ədəbiyyatının başlıca vəzifəsi gənc nəslin sağlam, düzlük, doğruluq, əməksevərlik, yoldaşlıq kimi yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik hisslərin yaranmasına yardımçı olmaqdır. Bu ədəbiyyat gənc nəslin ideyasında, amalında, ruhunda bir inqilab etməlidir.

Uşaq ədəbiyyatı uşaqları zəngin mənəvi və estetik zövqə malik, zəmanəsinin ən humanist biliklərinə yiyələnən yetkin bir insan kimi tərbiyə etməlidir. Bu insan öz xalqının, torpağının zəngin tarixi keçmişinə, ədəbiyyatına bələd olmalıdır. Bu günün nəhəng, məsuliyyətli, hər saniyəsi bir tarix olan zamanı ilə qoşa addımlamalı, gələcəyin böyük quruculuq işlərində yaxından iştirak etməlidir. Torpaqlarımızın geri qaytarılması yolunda aparılan mübarizədə cəsarətlə iştirak etməkdə ilham verən bir mənbə olmalıdır.

Uşaq ədəbiyyatı bəşəriyyətin yaratmış olduğu bütün maddi və mənəvi sərvətləri yeni nəslə öyrətməli, onları bu sərvətin əsl varisi kimi tərbiyə etməlidir. Rus ədibi Qorkı qeyd edirdi ki, uşaqlara yaşadıkları dövrün həqiqətini söyləmək, digər tərəfdən keçmişin dəhşətli rəzalətlərini satirik boyalarla açıb göstərmək lazımdır. Bütün bu göstərdiklərimiz Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının ədəbi və pedaqoji prinsiplərinin əsasını təşkil edir. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafı və təşəkkülü, qədim tarixi ənənələrə bağlansa da, elə də keçmiş tarixə bağlı deyildir (Антология русской литературы, 2008).

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafı XIX əsrin birinci yarısında maarifçi realist ədəbiyyatının yaranmasından başlamış, əsrimizin 20-ci illərinə qədərki mürəkkəb və ziddiyyətlə dolu, uşaq ədəbiyyatı baxımında olduqca zəngin məhsuldar bir dövrü əhatə edir. Bizdə uşaqlara yarar əsərlərin tarixi bir neçə əsr əvvələ gedib çıxırsa, sistemli, öz müstəqil hüquq və qanunları spesifikasiyası ilə fərqlənən uşaq ədəbiyyatı XIX əsrin sonlarında təşəkkül tapır.

Uşaq ədəbiyyatı haqqında ilk mülahizələr isə hələ inqلابdan əvvəl söylənmişdir. Əlbəttə, bu sözün əsl mənasında uşaq ədəbiyyatının tədqiqi deyildi. Uşaq ədəbiyyatının mövcud nümunələri haqqında söylənmiş ilk qənaətlər idi. Cəmiyyət böyüməkdə olan nəslin timsalında öz ömrünü davam etdirir, həmin nəslin tərbiyəsi, əxlaqı, mədəniyyəti, davranış normaları, dünyagörüşü, əqidəsi, arzu və istəkləri və b. keyfiyyətləri diqqət mərkəzində durur. Həmin keyfiyyətlərin işıqlı, müsbət istiqamətə yönəldilməsində uşaqlar üçün yaradılmış mədəni sərəvətdən - bədii əsərlərdən də mühüm vasitə kimi istifadə edilir. Azyaşlılar və gənclər üçün yazılmış məzmunlu, dolğun, sağlam ruhlu əsərlər uşaqların mədəni estetik zövqünü oxşayır, fantaziya və xəyallarının həddlərini genişləndirir, əxlaqi-tərbiyəvi cəhətdən kamilləşməsinə, dünya duyumunun, həyatı idrak qabiliyyətinin inkişafına, vətənpərvər, nikbin, humanist və beynəlmiləçi kimi yetişməsinə kömək edir, həyat və mübarizənin həqiqi yolunu onlara öyrədir. 20-30-cu illərdə də uşaq ədəbiyyatının tarixinə onun klassik nümayəndələrinin yaradıcılığına maraq artır, tənqidçi və ədəbiyyatşünas alimlər uşaq yazıçılarının diqqətini Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inqilabaqədərki nailiyyətlərinə cəlb edir, onları keçmiş mədəni irsdən yaradıcılıqla bəhrələnməyə çağırırdılar. Bu illərdə bəzən uşaq ədəbiyyatının keçmiş nailiyyətlərinə vulqar-sosioloji münasibət mövcud olsa da, bütövlükdə ədəbi tənqiddə tam düzgün olan belə bir meyl hakim idi ki, inqلابdan əvvəl və sonra yaradılmış olan uşaq ədəbiyyatı məhsulları içərisində bu gün də yararlı və yenidən nəşr edilməsi faydalı əsərləri meydana çıxarmaq üçün uşaq ədəbiyyatımızın tarixi diqqətlə araşdırılıb elmi əsaslar üzrə öyrənilməlidir.

Uşaq ədəbiyyatı haqqında daha çox F. Köşərlinin mülahizələri diqqəti cəlb edirdi. Bu mülahizələr A.O. Çernyayevskinin “Vətən dili” dərsliyinin 7-ci nəşri ilə əlaqədar yazdığı məqalədə və digər oçerk məqalələrində, ən çox isə müasirlərinə yazdığı məktublarında toplanmışdır. Bütün bunlar sübut edir ki, Firudin bəy Köçərli uşaq əsərləri yazan müəlliflərlə daim sıx əlaqə saxlamış, onların əsərlərinin ilk tənqidçisi olmuş, ilk və obyektiv fikirləri söyləmişdir. Sonra Ə. Kazımın, M.K.Ələkbərlinin məqalələrində, C.Xəndanın tədqiqatlarında bu sənətkarların uşaq əsərləri ayrıca təhlil obyektinə verilmiş, onların ideya-məzmun, mövzu, dil və üslub xüsusiyyətləri yığcam təhlil olunmuşdur. Bununla belə uşaq ədəbiyyatının tarixinin obyektiv şəkildə tədqiqinə doğru atılan ilk və ciddi addımları 50-60-cı illərə aid etmək lazım gəlir. Bu isə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının ilk yaradıcılarından M.Ə.Sabir, A.Şaiq, A.Səhhət, S.S.Axundov, S.Qənizadənin həyat və yaradıcılığının xüsusiyyətlərini əhatə edən tədqiqatların məhz bu illərdə yaranması ilə əlaqədardır. Bu sahədə daha geniş tədqiqatlar aparmış mütəxəssislərimiz də vardır. K.Talibzadə sadəcə təsvir yolu ilə getməmiş, A.Səhhətin uşaq şerlərinin mövzu dairəsi, ideyası, sənətkarlıq keyfiyyətləri haqqında indi də öz elmi dəyərini saxlayan mülahizələr söyləmişdir. Tədqiqatçı şairin bu sahədəki yaradıcılığına uşaqların psixoloji tələbləri baxımından yanaşmış və A.Səhhətin uşaqlar üçün yazdığı əsərləri iki hissəyə ayırmışdır. 50-60-cı illərdə uşaq ədəbiyyatı təkcə bu və ya digər sənətkarın yaradıcılıq fəaliyyətinin bir hissəsi kimi yox, eyni zamanda xüsusi sahə kimi ədəbiyyatşünasların diqqətini cəlb edir. Ə.Mirəhmədovun “Dərbistan” adlı məqaləsi isə uşaq mətbuatı tarixinin öyrənilməsi aspektində uşaq ədəbiyyatı məsələlərinə də diqqət edilməsi təşəbbüsünün meydanı 60-cı illərdə daha da genişlənir. Bu istiqamətdə P.Allahverdiyev, S.Bəktəşi, Ə.Məmmədov və digər tədqiqatçılar müəyyən konkret fikirlər söyləmişlər (Məmmədov Ə., 1977).

70-ci illərdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının tədqiqi və öyrənilməsi sahəsində bir sıra dövlət əhəmiyyətli tədbirlər görüldü. Yeni nəşrlərin meydana gəlməsi onun inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərdi. Bu illərdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının öyrənilməsində müəyyən məhsuldarlıq nəzərə çarpmağa başladı. Uşaq ədəbiyyatının müxtəlif məsələlərinin tədqiqi və təbliğinə həsr edilmiş məqalələr bu sahədə qiymətli təşəbbüs oldu.

Qarşılıqlı ədəbi əlaqə ilə bədii tərcümə problemlərinə, xüsusilə Azərbaycan - rus ədəbi əlaqələrinə həsr olunmuş tədqiqat və araşdırmalarda milli uşaq ədəbiyyatımızın yaranması

inqlaba qədərki dövrdə inkişafı barədə maraqlı müşahidə mülahizələrdə az deyildi. Bunlardan əlavə, F.Qasımzadə, Mir Cəlal, C.Xəndan, K.Məmmədov, M.Mustafayev, S.Hüseynov, K.Talıbzadə, M.Vəliyev, S.Vəlixanov, F.Kərimova və digərlərinin uşaq ədəbiyyatı sahəsində müəyyən elmi fəaliyyətləri olmuşdur. Lakin bütün bu araşdırmalar, əldə edilmiş nəticələr nə qədər qiymətli olsa da, uşaq ədəbiyyatının öyrənilməsi baxımından qənaətbəxş sayıla bilməz. İndiyə qədər Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının haqqında danışılan dövrü mükəmməl elmi araşdırmalar obyektı olmamışdır. Uşaq ədəbiyyatı nümunələri küll halında tədqiqə cəlb edilməmiş, inkişafın spesifik xüsusiyyətləri, tədqiq olunan dövrün özünəməxsus cəhətləri, tarixi kökləri onun inkişafına təkan verən əsas amillər müəyyənləşdirilməmiş, ideya məzmunu, mövzu dairəsi, surətlər aləmi tam şəkildə öyrənilməmiş, sənətkarlıq xüsusiyyətləri haqqında əsaslı tədqiqat aparılmamışdır. Bu isə o deməkdir ki, XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərindəki uşaq ədəbiyyatının sistemli tədqiqi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının qarşısında duran və həllini gözləyən zəruri problemlərdəndir (Bəktaş S., 1965).

Məlum olduğu kimi hər bir predmetin tarixi ilə nəzəriyyəsi ayrılmazdır. Əgər biz bu günkü uşaq ədəbiyyatının daha dolğun mənzərəsini canlandırmaq və gələcək inkişafına istiqamət vermək istəyiriksə, mütləq onun keçmişinə nəzər salmalıyıq. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı bu günkü nailiyyətlərinə görə özünün keçmişinə borcludur. Çünki o, əvvəlki ənənənin özlü üzərində dayanır və onun davamı kimi inkişaf edir. Elə buna görə də, uşaq ədəbiyyatımızın keçmişini onun təşəkkül dövründən başlayaraq öyrənməyə zəruri ehtiyac hiss olunur.

Öz soy-kökü üzərində boy atan ədəbiyyat və mədəniyyət, milli sədləri parçalayaraq, misli görünməmiş qarşılıqlı, güclü əlaqələr yaradan hər bir xalq, vahid bir sərəvət nüfuzu qazanır.

Əvvəlcə Rusiyada və bir neçə il sonra Azərbaycanda baş tutan dövlət çevrilişi silah gücünə yeni bir dövlət qurdu. Hər iki ölkədə xeyli insan itkisi baş verdi. Görkəmli rus yazıçısı V.Q.Korolenko (1853-1921) bu mürəkkəb və təzadlı dövrü çox acı faktlarla izah edirdi. Bu illərdə hər iki xalq ortasında qırğınlar, sürgünlər oldu. Analoqu olmayan bu dövlət «yeni insan» ideyasını irəli sürərək təbii yaradıcılıq prosesinin inkişaf ardıcılığını pozdu: siyasi-ideoloji, mənəvi-əxlaqi tərbiyə məsələlərini bütün sahələrdə əldə rəhbər tutdu. Bu illərdə ədəbiyyat və mənəviyyatın inkişafı davamlı olsa da, rus, Azərbaycan yazıçı, şairləri çox əzablara, iztirablara, işgəncələrə məruz qaldılar. Hakimiyyət tələblərini qəbul etməyənlər sürgünlər və təzyiqlərlə üzləşdilər. Bu məhdud çərçivəli siyasi sistem bütün ədəbi sənətkarlardan «inqilab» mövzusunda üstünlük verməyi tələb edirdi. Öz fikirlərini ideya-nəzəri baxımdan əsaslandırır, ictimai-siyasi rolu və əsas vəzifələri müəyyənləşdirirdi. İzahı çətin olan bu dövlətin hakimiyyətə gəlməsi yollarını, hətta L.N.Tolstoydan da əsərlərində əks olunmasını tələb etmişdilər.

SSRİ-nin yaradılmasından (1922, 30 dekabr) sonra isə imperiya tərkibinə daxil edilmiş xalqlar ədəbi prosesdə bir ideologiya ətrafında birləşdirildilər. Əsasən, «Sovet ədəbiyyatı» adı ilə təqdim olunan bu ədəbi inkişaf mərhələsinə «beynəlmiləçilik» donu geydirən yazıçı-tənqidçi A.Lunaçarski (1875-1933) pafosla yazırdı: «Ədəbiyyat haqqında söhbət gedəndə biz, ümumiyyətlə, Leninin milli siyasəti nəticəsində yüksək çiçəklənmə mərhələsinə çatan bütün sovet xalqları ədəbiyyatını nəzərdə tuturuq».

O cümlədən, rus şairi V.V.Mayakovski (1893-1930) yeni yaranmış bu ədəbi prosesə qiymət verərək qeyd edirdi: «Mədəniyyətlərin bir-birinə bənzəməsi yüz milyonların on milyonlara zorakılıq etməsi demək deyildir. Bu, müxtəlif dillərdə eyni bir kommunizm mədəniyyəti quran zəhmətkeş bəşəriyyətin ideyalarının müştərəkliyi deməkdir» (Политковская Л., 2009). Lakin heç bir hüquqi əsası olmayan, siyasi don geydirilərək ortaya atılmış bu fərdi şüarvari mülahizələr heç də nəzərdə tutulmuş nəticəni vermirdi. Bolşevik hakimiyyətinin həyata keçirdiyi siyasi ideologiya inkişafın bütün sahələrinə, o cümlədən,

qədim tarixə malik olan, xüsusilə XX əsrin əvvəllərindən yeni yaradıcılıq cığırını ilə inkişaf etmiş, gerçək həyat hadisələrinə realist baxışlarına və janr əlvanlığına görə ictimaiyyətin nəzərdiqqətini cəlb etmiş, çoxsaylı oxucuların rəğbətini qazanmış milli ədəbiyyatımıza da öz mənfi təsirini göstərdi. Qurulmuş imperiyanın ideya-siyasi baxışlarına uyğun olan yeni ədəbiyyatın yaradılması əsas məqsəd kimi qarşıya qoyulduğuna görə, imperiya tərkibinə zorla daxil edilmiş xalqların qədim klassik ədəbi irsi və bu dövrə qədərki inkişaf prosesi nəzərə alınmadı. SSRİ adı altında məharətlə maskalanmış rus hökuməti müvafiq azsaylı xalqları imperiya tərkibinə daxil etmək yolu ilə ölkənin ictimai-siyasi həyatını kəskin şəkildə dəyişdirdiyi kimi, həmçinin, mədəni həyatına da nüfuz etməyə, millilikdən uzaq olan monomədəniyyətin (monoədəbiyyatın) yaradılmasına nail olmağa çalışırdı. Bunun üçün sadədən mürəkkəbə doğru planlı inkişaf yolu müəyyən edilmişdi. Xüsusilə, yeni nəsli mövcud ifrat ideologiyanın tələblərinə tabe etdirmək, uşaq və gənclərin məqsədli tərbiyəsi üçün yeni forma və məzmunlu ədəbiyyatın yaranış istiqamətini müəyyən etmək başlıca məqsədlərdən biri idi. Hakimiyyət «yeni insan yaratmaq» üçün ədəbiyyatı mühüm bir məfkurə alətinə çevirmişdi. Bu təzadlı ədəbi prosesin yaranışı dövründə uşaq ədəbiyyatı xüsusi təsirə məruz qalmışdı. Sovet ədəbiyyatının mərhələli inkişaf istiqaməti mövcud real həyatın tələblərinə deyil, əsasən Sov.İKP MK-nın və SSRİ Nazirlər Sovetinin müəyyən etdiyi siyasi-ideoloji qərarlara əsaslanırdı. Bu ideologiyaya canla-başla xidmət edən müəlliflərin əsərləri kütləvi tirajla çap olunur, pafoslu ibarələrlə təriflənir, ali dövlət mükafatlarına təqdim olunurdu .

Sonrakı illərdə «Gənc işçi» (1923), «Komsomol» (1926-1930), «Pioner işçisi» (1927), «Gənc bolşevik» (1930-1941) adlı jurnallar müəyyən fasilələrlə nəşr olundu. Bunlar da yeni nəsli siyasi təşkilatların fəaliyyəti ilə tanış edirdi.

XIX əsrin axırları – XX əsrin əvvəllərində rus və Azərbaycan inqilabçı demokratları ədəbiyyatın və mədəniyyətin bu təlatümlü dövründə uşaq ədəbiyyatının inkişafına düzgün istiqamət vermək istəyirdilər. Belə hesab edirdilər ki, yeni insan, yeni vətəndaş tərbiyəsində uşaq ədəbiyyatının istiqaməti sosialist realizmi yaradıcılıq metoduna əsaslanın, proletar ədəbiyyatının bir qolu kimi fəaliyyət göstərməlidir. Lakin ictimai-siyasi quruluşun təsirindən asılı olmayaraq uşaq ədəbiyyatı da ziyalı sənətkarların qələmlərinin gücü ilə inkişafını davam etdirirdi. M.Qorki uşaqlar üçün yazmağın çox çətin olduğunu qeyd edirdi. O, göstərirdi ki, müxtəlif yaşlı uşaqların maraq dairəsini nəzərə almaqla, estetik zövqünü öyrənməklə, uşaq aləminə dərinləndirən bələd olmaqla gözəl əsərlər yaratmaq olar. Burada, həm də ictimai mühit, inkişaf, idrak, zövq, bilik dairəsi, nitq önəmli olmalıdır.

«Bununla belə bilməliyik ki, uşaqlar yaş etibarını ilə daima dəyişilir, onlar dövrdən-dövrə, nəsildən-nəslə dəyişilir. Bəşəriyyət də böyüyür, kamilləşir. Bax ona görə də böyüklərin özləri üçün yaratdıqları qədim əfsanələr indi, demək olar ki, bütünlüklə uşaq nağıllarına çevrilmişdir» (Мометов С., 1974).

Uşaq ədəbiyyatının məqsəd və vəzifəsindən göründüyü kimi, bu ədəbi aləm müxtəlif elmlərlə: pedaqogika, psixologiya, etika, estetika, incəsənət, təbabət və dəqiq elmlər – əlaqəli şəkildə inkişaf edir. Yeni nəslin hərtərəfli inkişaf etməsində, kamala çatmasında hər birinin özünəxas yeri var.

Uşaq ədəbiyyatının öz spesifikasiyası vardır. Uşaq ədəbiyyatı anlayışı bilavasitə uşaqlar üçün yazılan, bədii, elmi-bədii əsərləri özündə birləşdirən yaradıcılıq sahəsi olsa da, yalnız bunlarla məhdudlaşmır. Buraya həmçinin, böyüklər üçün yazılan, lakin uşaqların da mütaliə edə biləcəyi əsərlər də daxil ola bilər. Bu əsərlər uşaqların mənəvi-əxlaqi və estetik tərbiyəsində, dünyagörüşünün genişlənməsi və formalaşmasında əsas rol oynayır. Məsələn, dünya miqyasında M.Servantesin "Don Kixot" romanı həm böyüklər, həm də uşaqlar tərəfdən maraqla oxunur. Yaxud C.Sfivtin "Quliverin səyahəti", D.Defonun "Robinzon Kruzonun macəraları" əsərlərində hadisələrin macərə tərzində qoyulması, maraqlı süjet və kompozisiyası

uşaqları bu əsərləri oxumağa cəlb edir. Məlumdur ki, V.Hüqonun "Səfillər" romanı uşaqlar üçün yazılmamışdır. Lakin uşaq obrazı kimi təsvir olunan Kozettanın və Qavroşun həyatı və fəaliyyəti haqqındakı bədii mətn oxu üçün ayrılıqda verildə, uşaqların hədsiz marağına səbəb olur. Bəzən uşaq ədəbiyyatı ədəbi yaradıcılığın asan sahəsi kimi başa düşülür. Belə yalnız təsəvvür yaranır ki, adi həyat hadisələrindən sadə və aydın bir dildə danışmaqla uşaq əsəri yaratmaq mümkündür. V.Q.Belinski uşaq ədəbiyyatını bu cür təsəvvür edənlərə qarşı çıxaraq yazırdı: "Uşaq yazıçısının yaranması üçün çox, olduqca çox şərtlər vardır: nəcib, sevnən, diqqətli, sakit, körpəcə-sadədil bir qəlb, yüksək məlumatlı bir idrak, predmetlərə aydın bir baxış, yalnız canlı bir təsəvvür deyil, həm də canlı, şairanə bir xəyal, hər şeyi canlı, zəngin surətlər halında təsəvvür etməyə qabil bir xəyal lazımdır. Aydındır ki, uşaqlara qarşı məhəbbət, uşaq yaşının tələb, xüsusiyyət və təfərrüatını dərinlən bilmək də ən mühüm şərtlərdəndir. "Uşaq ədəbiyyatının spesifikasını yalnız mövzu müəyyən etmir. Yəni nədən yazmaq problemi hələ bu ədəbiyyatın əsas cəhəti deyildir. Uşaq ədəbiyyatında həyatın bütün sahələri əks olunmalıdır. Belə ki, uşaq ədəbiyyatında necə yazmaq çox mühüm məsələdir. Görkəmli rus şairi Aqniya Barto (1906-1982) qeyd edirdi ki, uşaqlara hər şeydən, həyatın ən dərin və mürəkkəb problemlərindən danışmaq olar, lakin gənc oxucunun bu problemləri aydın və asan başa düşməsi üçün müəllif xüsusi istedadla malik olmalıdır. O, həmçinin uşaq ədəbiyyatında əyləncəliliyin və ciddiyyətin bi-birinə zidd olmamasını qeyd edərək, uşaq ədəbiyyatının mənaca, məzmunca ciddi, formaca əyləncəli, cazibəli olmalıdır, fikrinə gəlir və belə nəticə çıxarır ki, yalnız bu halda hər cür, hətta ən mürəkkəb fəlsəfi fikir gənc oxucuya çatı bilər:

- Uşağa həyatı tanıtmək.
- Uşaqların psixoloji ehtiyaclarını qarşılamaq, güvən, sevgi, sevilmə, sevmə, öyrənmə, bir qrupa aid olma, oyun, dəyişiklik və estetiklik kimi keyfiyyətləri aşılamaq.
- Uşaqların dəyişik yaşlarda maraq göstərdikləri məsələləri diqqət mərkəzində saxlamaq.
- Uşağa ədəbi və estetik dəyərləri öyrətmək.
- Uşağı araşdırıcılığa və incələməyə istiqamətləndirməli.
- Məlumatlandırılmalı məsələlər diqqət çəkən şəkildə verilməli, əyləndirici və düşündürücü olmalıdır.
- İnsanı və ətrafdakıları tanıtmalı, yurd sevgisi, insan sevgisi və xeyirxahlıq duyğusu güclü olmalıdır.
- Uşaq ədəbiyyatı uşağın özünü tanımasına və şəxsiyyətinin inkişaf etdirməsində rol oynamalıdır.
- Gənclərin və uşaqların dərslər kitablarında olmayan və əldə edə bilmədikləri məlumatların əks olunmasına yer verilməli.
- Uşaqlara dünyagörüşlərini inkişaf etdirən və zənginləşdirən, sosial həyatdakı ehtiyaclarını qarşılamağa istiqamətlənmiş məlumatlar verilməli.
- Uşaq ədəbiyyatı nümunələri təsiredici olmalıdır. Bu da uşaqların daxili aləmləri, təcrübələri ilə bağlı olmalı, uşaqlar onu mənalandıra bilməli və beləcə öz təcrübələrini yeniləşdirməlidir.

Ədalət duyğusu olmalıdır. Günahı olan cəzasını almalı, bir pisliliyin cəzası ədalətlə verilməlidir. Bu ədəbiyyat uşaqların qəlbində nəcib hisslər oyadan mənzum və mənsur əsərlərlə işıqlandırılmalı, onların gələcək haqqında gözəl və ümidli arzularına qanad verməlidir. Uşaq ədəbiyyatı uşaqları zəngin, mənəvi və estetik zövqə malik zəmanəsinin ən humanist biliklərinə yiyələnən yetkin bir insan kimi tərbiyə etməlidir. Bu insan öz xalqının mübarizələrlə zəngin

tarixi keçmişinə dərinlən bələd olmalı, bu günün tələb etdiyi ideyalarla ayaqlaşmağı bacarmalı, vətənpərvərlik və vətəndaşlıq ideyalarını hər şeydən uca tutmalıdır. Bu ədəbiyyat bəşəriyyətin yaratmış olduğu bütün maddi və mənəvi sərvətləri yeni nəslə öyrətməli, onları bu sərvətin əsl varisi kimi tərbiyə etməlidir (Yusifovlu R., 2006).

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində söz sənətimizin müstəqil bir sahəsinə çevrilən Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı, tarixin müxtəlif mərhələlərində inkişaf etmiş, müxtəlif zaman kəsiyində inkişafdan qalmış və yenidən çiçəklənmişdir. Onun inkişafına mane olan və təkən verən amillər çoxdur. Təşəkkül tapdığı gündən məktəblə sıx əlaqədə olan bu sənət nümunələri, ictimai münasibətlərin məzmunundan asılı olaraq tənəzzül və tərəqqi dövrü keçirmişdir. Uzun müddət ümumi ədəbiyyatın bətnindən qidalanan bu ədəbiyyatın gözəl nümunələrini uşaqlar da böyük qədər həvəs və maraqla oxumuşlar. Müdrik və ibrətəməz folklor nümunələri bu ədəbiyyatın bünövrə daşdır. Xalq müdrikliyini qoruyub yeni bir düşüncə zirvəsinə qaldıran Nizami Gəncəvinin əsərlərində qələmə alınan əhvalatlar uşaqların ən çox sevdikləri ədəbi parçalardır. Gənc oxucular mərdliyi, cəsurluğu, hazırcavablığı «Zalım padşahlıq Zahidin dastanı», «Kərpickəsən kişinin dastanı», «Sultan Səncər və qarı», «Fitnə» və sair kimi bitkin süjetə, fəlsəfi ümumiləşməyə malik olan bədii parçalardan öyrənirlər. Buna görə də, müstəqil şəkildə yaranıb inkişaf edən Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının yaşı 100 il deyil, bəlkə də 800-1000 ildir. Sonrakı dövrlərdə Məhəmməd Füzuli, Şah İsmayıl Xətai, Abbasqulu ağa Bakıxanov, Qasım bəy Zakir, Seyid Əzim Şirvani və sair bu kimi qələmə sahibləri də gənc oxucuları nəzərdən qaçırmamışlar. Xüsusilə, təmsil janrı və alleqoriya üsulunda yazılan əsərlər Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının bünövrə daşları olmuşdur.

Uşaq ədəbiyyatı ümumi söz sənətimizin ayrılmaz tərkib hissəsi olsa da, onun bir sıra özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Bu xüsusiyyətlər onu böyük qədər üçün yazılmış ədəbiyyatdan ciddi şəkildə fərqləndirir. Uşaq deyərəkən, əsasən dünyaya yenidən göz açan körpədən tutmuş, 16-17 yaşa qədər olan insan övladı nəzərdə tutulur. Əgər 3 yaşlı uşaq 12 yaşlı uşaq arasında yaş fərqi mövcuddursa, deməli, bu fərq onlar üçün yaranan ədəbiyyatda da öz əksini tapmalıdır. Görkəmli şairimiz S.Vurğun «Balalarımız üçün gözəl əsərlər yaradaq» adlı məqaləsində yazır: «Düşünmək, duymaq, sevmək, küsüb-incimək, ağlamaq, gülmək, qəzəblənmək... bütün insan xassələri uşaq aləmində mövcuddur...biz uşaqdan danışdığımız zaman insanla danışdığımızı, uşaqlar üçün yazdığımız zaman, insan üçün yazdığımızı unutmamalıyıq. Uşaq üçün yazılmış hər bir əsərin əsasında mənə gözəlliyi yaşamalardır» (Xəlil Z., 1987).

Tibb elmi belə bir nəticəyə gəlib ki, uşaq ana bətnində 5-6 aylıq olanda ananın keçirdiyi hissləri o da keçirir: dinlədiyi musiqinin, oxuduğu bədii nümunələrin estetik duyumu uşağa da təsir edə bilər. Ona görə də, uşağı bətnində gəzdiren ana gözəl bədii əsərlər mütaliə etməli, lirik, ahəngdar, duyğulara təsir edə biləcək həzin musiqilər dinləməli, sənətkarlıq baxımından seçilən, ürəkəçən rəsm əsərlərinə baxmalı və beləliklə, öz körpəsinin bədii-estetik tərbiyəsini özülünü qoymalıdır. Uşaq ədəbiyyatı sadə süjetə əsaslanır. Əgər böyük qədər üçün yazılan əsərlərdə süjet xətti şaxələnsə, bir əhvalatın içərisində başqa əhvalatlar xatırlanıb, obrazın bütöv yaranmasına xidmət göstərsə, uşaq ədəbiyyatında belə deyildir. Yazıçı hansı yaş üçün yazırsa yazsın, həmin uşağın anlam səviyyəsini, psixologiyasını, hadisələri dərk edə bilmək qabiliyyətini nəzərə alır. Əgər əsər 2-3 yaşlı uşaq üçün yazılırsa, deməli, həmin uşaq kitab oxuya bilmədiyinə görə bu əsəri ona kimsə oxumalıdır. Buna görə də, son dərəcə sadə sözlərdən ibarət olan əhvalat təsvir edilərkən yığcam və bitkin xarakter daşmalıdır. Bu zaman sənətkarlar ritmik şeirlərə üstünlük verirlər. Çünki poetik ritm uşaqların oynaq təbiətinə daha çox uyğundur. Əgər əsər böyük yaşlı uşaqlar üçün yazılırsa, burada təsvir olunan hadisələr bir-birini dinamik şəkildə izləməlidir. Yaxud, uşaq şeirlərində məsnəvi forması daha çox uğur qazanır. Çünki burada misralar qoşa qafiyələnir və beytdə bitkin bir fikir ifadə olunur. Məsələn, görkəmli şairlərimiz M.Ə.Sabir və A.Səhhətin şeirləri buna misal ola bilər. Uşaq ədəbiyyatının

başlıca xüsusiyyətlərindən biri də onun öyrədici olmasıdır. Yazıçı əsəri yazarkən uşağa həyatın müəyyən sirlərini öyrətməyi qarşısına məqsəd qoyur. Bu həm də, onun tərbiyəedici cəhəti ilə bağlıdır. Pedaqoqlar belə bir haqlı fikir irəli sürürlər ki, uşaqlar tərbiyə olunduğunu başa düşən kimi tərbiyəçidən uzaq olmağa çalışırlar. Elə buna görə də yazıçı tərbiyəvi fikirlərini əsərin gözə görünməyən gizli qatlarında verir. Belə ki, «yaxşı nədir, pis nədir» sualının cavabı uşaq ədəbiyyatının dərin qatlarında gizlənilir.

Uşaq ədəbiyyatı mövcud həyat və cəmiyyət haqqında ilkin təsəvvürlər yaradır. Burada xeyirlə şərin, çirkinliklə gözəlliyin daimi mübarizəsi və ikincilərin qələbəsi öz əksini tapır. Uşaq ədəbiyyatının müsbət qəhrəmanları nə qədər çıxılmaz vəziyyətə düşsələr də, sonda hökmən qələbə qazanırlar. Bu, uşaq təfəkküründə həyatın əbədiliyi haqqında ilkin təəssürat yaradır, xeyirxahlığın, mərdliyin, doğruluğun əbədi və zəruri olması barədə onların qəlbində ümid çırağı yandırır. Buna görə də, uşaq əsərlərini böyüklər də həvəslə oxuyurlar. Dünya uşaq ədəbiyyatının korifevləri haqqında belə bir fikir yürüdüldür ki, onlar bir yaşından yetmiş yaşa qədər olan insanların yazıçılarıdır. İctimai inkişafın bütün mərhələlərində, heç bir siyasi ideologiyaya mənsub olmayan həqiqi uşaq ədəbiyyatı həmişə eyni estetik prinsiplərə əsaslanmışdır. Uşaq ədəbiyyatının məqsədi balacaların qəlbində həyat eşqi yaratmaq, təbiət və cəmiyyət qanunları ilə onları tanış etmək, pisi yaxşıdan, çirkinini gözəldən fərqləndirməkdə onlara kömək etməkdən ibarətdir. Bu ədəbiyyatın vəzifəsi balacaların qəlbində işıqlı sabaha, böyük gələcəyə inam çırağı yandırmaqdan ibarətdir. Siyasi ideologiyaya bağlanmış, bu səpgidə yazılmış uşaq əsərləri, həmin dövrün ideyalarının əsiri olduğu üçün bir vaxt onun qurbanına çevrilirlər. Uşaq ədəbiyyatında vətən məhəbbəti, insan əməyinə, istedadına və ləyaqətinə ehtiram, təbiət gözəlliklərinə vurğunluq, valideynə, müəllimə, ümumən, böyüklərə hörmət, özündən kiçiklərə mehribanlıq, şəfqət, dostluqda dəyanət kimi keyfiyyətləri əks etdirməlidir. Həqiqi uşaq ədəbiyyatının əbədi qanunlarına əsaslanan, ideologiyalı ədəbiyyatın devizinə çevirən sovet hakimiyyəti dövründə də yazılan bədii uşaq əsərləri həmişəyaşar sənət nümunələrinə çevrilmişdir. S.Marşakın, K.Çukovskinin, A.Bartonun, S.Mixalkovun, S.Vurğunun, R.Rzanın, Ə.Cəmilin uşaq əsərləri bu gün də sevilə-sevilə oxunur. Lakin həmin dövrdə yaranan, o zamanın yüksək mükafatlarını alan bir sıra əsərlər bu gün kimsəyə gərək deyildir. Uşaq ədəbiyyatı ata-anaya, soykökünə, vətən torpağına, ulu əcdadların adətlərinə məhəbbət ruhunu yaşatmalıdır. Xalqın şifahi ədəbiyyatı onun daimi mövzu mənbəyi olmalıdır. Müdriqliyə, qəhrəmanlığa, ədalətliyə, qorxmazlığa, hazırcavablığa və sair yüksək, ali keyfiyyətlərə malik olan insanlar uşaq ədəbiyyatının baş qəhrəmanları olurlar. Uşaq ədəbiyyatının məqsədi, uşaqları zəngin mənəvi və estetik zövqə malik, dövrünün dünyəvi biliklərinə yiyələnən yetkin bir insan kimi tərbiyə etmək, tarixini, keçmişini dərindən öyrətmək, gələcəyin böyük quruculuq işlərində fəal iştirak etmək istəyi ilə tərbiyə etməkdir. Uşaq ədəbiyyatı bir sıra vəzifələri həyata keçirməlidir: uşaqlar üçün yazılan əsərlər sadə, aydın bir dilə malik olmalıdır. Sadə süjetə əsaslanmalıdır. Çoxşaxəli əhvalatlar, təmtəraqlı ifadələr, pafoslu şüarlar ona yabançıdır. Bir sözlə, uşaq ədəbiyyatının spesifikasiyası yaradıcılıq meyarına çevrilməlidir. Müasir dövrdə kitabxanalar bəşəriyyətin elmi sərvətini toplayıb, qoruyub onları insanların istifadəsinə verməklə elmin, mədəniyyətin və yeniyetmələrin dünyagörüşünün formalaşdırılması, elmin və texnikanın yeni nailiyyətlərini, ətraf ələmdə baş verən təbiət və cəmiyyət hadisələrinin mahiyyətinin dərk edilməsinə uyğun iş aparmaq, respublikamızın həyatında baş verən əlamətdar hadisələrin təbliğinin günün tələbləri səviyyəsində qurmaq kimi mühüm vəzifələri yerinə yetirirlər. Milli-mənəvi dəyərlərimizi özündə əks etdirən uşaq ədəbiyyatına olan qayğı və diqqətin nəticəsi olaraq ədəbi irsimizin qorunmasında ulu öndər H.Əliyevin davamçısı cənab prezident İlham Əliyev "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı imzalamışdır. Bu sərəncama əsasən təkrar nəşr edilən kitablar ölkə kitabxanalarına hədiyyə edilir, bununla da uşaq ədəbiyyatına olan biblioqrafik informasiya tələbatının ödənilməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Uşaq ədəbiyyatı hər bir yeniyetmənin, gəncin gələcəyini

müəyyənləşdirir, sənət, ixtisas seçimində, elmin sirlərinə yiyələnməkdə yardımçısı olur. Bundan başqa uşaq ədəbiyyatı uşaqların mütaliə mədəniyyətinin yüksəldilməsinə də öz təsirini göstərir. Uşaqlar bədii ədəbiyyat vasitəsilə keçmiş, bugünkü həyatımızı və inkişafımızı bədii şəkildə öyrənirlər. Ona görə də uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə və bilik səviyyələrinə uyğun ən yaxşı əsərlərin təbliğ edilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Uşaq əsərlərinin təbliği üçün biblioqrafiyaya böyük ehtiyac vardır. Azərbaycan ədəbiyyatı biblioqrafiyasının əsas qollarından birini uşaq ədəbiyyatının biblioqrafiyası təşkil edir. Uşaq ədəbiyyatının müxtəlif yaşlı oxucular arasında təbliğ edilib yayılması, onun biblioqrafiyasının daha da inkişaf etdirilməsini tələb edir. Uşaq ədəbiyyatının biblioqrafiyası ədəbiyyat təbliğində və şagirdlərin mütaliəsinə rəhbərlikdə ən mühüm vasitə hesab olunur. Müstəqil respublikamızda uşaq kitabxanaları tərəfindən həyata keçirilən bütün biblioqrafik işlər, müxtəlif yaşlı uşaqların mütaliəsinə rəhbərlik və ümumi biblioqrafik informasiyanın genişlənməsinə kömək etməklə bərabər, həm də uşaqların mütaliə mədəniyyətinin tərbiyəsi ilə bağlıdır. Gələcəyimiz olan uşaqların, bugünkü məktəblilərin dünyagörüşünün zənginləşməsində, estetik və mənəvi tərbiyəsində, tədris prosesində, onların əxlaqi tərbiyəsində, bir sözlə uşaq və gənclərin formalaşmasında uşaq kitabxanalarının rolu böyükdür. Uşaq kitabxanalarında əsas tərbiyə vasitəsi kitabdır. Bütün şüurlu həyatı boyu insanı müşayiət edən kitab onun etibarlı məsləhətçisi və dostudur, mənəviyyat məbəyidir. Müstəqillik dövründə cəmiyyətimizin bütün sahələrində əsaslı dəyişikliklər getdiyi bir zamanda kitabın rolu və əhəmiyyəti daha da artmışdır. Çünki kitab dövlət quruculuğumuzun alovlu təbliğatçısıdır. Kitab uşaq oxucularının psixologiyasının dəyişməsinə kömək edir, onların formalaşmasının, tərbiyələnmələrinin etibarlı silahıdır.

3. NƏTİCƏ

Müasir dövrdə qarşıda duran ən mühüm vəzifələrdən biri hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyətlər yetişdirməkdir. Milli şüur və ləyaqətin tarixi kökləri təsdiq edir ki, hər bir xalq, həmçinin Azərbaycan xalqı özünün tarixi şəxsiyyətlərlə öyünməyə mənəvi haqqı vardır. Milli şüurun formalaşmasına müxtəlif amillər təsir göstərir ki, bunlardan da əsası uzun illər respublikamızda formalaşmış uşaq ədəbiyyatıdır. Uşaq ədəbiyyatı bəşəriyyətin yaratmış olduğu bütün maddi və mənəvi sərvətləri yeni nəslə öyrədir, onları bu sərvətin əsl varisi kimi tərbiyə edir. Uşaq ədəbiyyatı - ədəbiyyatın tərkib hissəsi olub, məqsəd və vəzifəsinə görə 17 yaşına qədər müxtəlif oxucu qruplarının təlim, təhsil və əxlaqi-estetik tərbiyəsinə yönəldilən əsərlərə deyilir. (Xəlil Z., 1987).

Oxucuların yaş xüsusiyyətlərini nəzərə alan uşaq ədəbiyyatı, əxlaqi-tərbiyəvi məzmunu ilə bərabər, özünəməxsus mövzu, ideya, dil-üslub xüsusiyyətlərinə də malikdir. Uşaqlar üçün yazmaq olduqca çətindir. Onun özünəməxsus xüsusiyyətləri yazıçıdan fitri istedadla, elmi biliklərə yiyələnməklə yanaşı, uşaq aləmini dərinlən öyrənməyi tələb edir. Müxtəlif yaşlı uşaqların maraq dairəsini, estetik zövqünü öyrənmədən, onu müəyyən məqsədə doğru yönəltmək, onun fərdi meylini inkişaf etdirmək olmaz. Məlumdur ki, hər bir insanın müxtəlif xarakterə və məzmunu malik çoxlu informasiya tələbatları ola bilər. Uşaqların biblioqrafik informasiya almaqla bağlı olan sənəd tələbatları, maraqları və sorğuları müxtəlifdir. Cəmiyyətdə sənəd tələbatı obyektiv olaraq həmişə var və baş verdiyi dövrün konkret sosial şəraiti ilə şərtlənir. Fərdi tələbat isə fərdin şəxsi xüsusiyyətlərinə görə dürüsləşdirilir. Uşaqların tələbatları maraqları vasitəsilə reallaşır. Maraq tələbatın səciyyəvi mövcudluq formasıdır. Maraq öz növbəsində informasiya istifadəçisində subyektiv şəkildə formalaşan sorğuya çevrilir. Sənəd maraqları və sorğuları sənəd tələbatlarının səciyyəvi mövcudluq formasıdır. Uşaq ədəbiyyatı uşaqların yaş səviyyəsinə münasib bir üslubda yazılır. Pedaqoji təlimə əsasən 17 yaşına qədər olan oxucular dörq qrupa bölünür: I Bağçayaşlı uşaqlar (3-7), II Kiçik yaşlı məktəblilər (7-11), III Orta yaşlı məktəblilər (11-15), IV Yuxarı yaşlı məktəblilər və yaxud gənclər (15-17). Uşaqlar üçün əsər yazan hər bir yazıçı bu bölgünü nəzərə alır (2, 3) Eyni zamanda bilir ki, uşaq ədəbiyyatı oxucuların yalnız yaşı ilə müəyyənləşmir. Burada uşağın

ictimai mühiti, inkişafı, idrakı, zövqü, nitqi, bilik dairəsi də nəzərə alınır. Uşaq oxucularının tələbatlarını və maraqlarını öyrənərkən bu cəhətlərə diqqət yetirilməlidir. Uşaq yazıçısı bu xüsusiyyətləri nəzərə almadan öz əsərinin ünvanını düzgün müəyyənləşdirə bilməz. Uşaq aləminə dərinlən bələd olan yazıçı yeniyetmələrin yaş xüsusiyyətləri ilə bağlı tələbləri nəzərə alır. Məzmun və mündəricəsindən, məqsəd və vəzifəsindən görüldüyü kimi, uşaq ədəbiyyatı ayrı-ayrı elmlərlə təmasda yaranıb inkişaf edir. Pedaqogika, psixologiya, etika, estetika, incəsənət, təbabət və dəqiq elmlər uşaq ədəbiyyatında bu və ya digər dərəcədə qovuşur. Bu elmlərsiz uşaq ədəbiyyatı bəsit və məzmunuz görünərdi. Çünki, gəncliyin hərtərəfli inkişaf etməsində bu elmlərin hər birinin özünəməxsus yeri vardır. Tarixin müxtəlif keçidlərində yaranan uşaq ədəbiyyatı klassik ədəbiyyatın ənənələrini davam etdirməklə xalq həyatını daha dolğun, hərtərəfli işıqlandırmışdır. Beləliklə, uşaq ədəbiyyatı mənəvi-estetik və ideya-məfkurəvi tərbiyə məktəbinə çevrilmişdir. Öz qaynaqlarını əsrlərin dərinliyindən alan Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı və rus uşaq ədəbiyyatı bu gün də inkişaf edir, yaradıcılıq səlnamələri yaratmağa çalışır.

ƏDƏBİYYAT

BƏKTAŞI S. XX əsr uşaq mətbuatında ədəbiyyat. Bakı, 1965.

XƏLİL Z. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı (rus dilində). M., 1987.

MƏMMƏDOV Ə. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı, 1977.

YUSİFOĞLU R. Uşaq ədəbiyyatı. Bakı, 2006.

Антология русской литературы. В 6-ти т. т.3., М., ООО «Мир энциклопедий», 2008.

МОМЕТОВ С. Счастливый труд. 1974

Политковская Л. Антология русской детской литературы. В 6-ти т. т.6., М., ООО «Мир энциклопедий», 2009.

HomerOS

Cilt / Volume 2, Sayı / Issue 1, 2019, pp. 11-16

E - ISSN: 2667-4688

URL: <http://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/homerOS>

DOI: <https://doi.org/10.33390/homerOS.2.002>

“MÜLAHİZƏLƏR” ƏSƏRİNDƏ RƏSUL RZANIN DİLÇİLİK GÖRÜŞLƏRİ

RASUL RZA'S LINGUISTIC VIEWS ON WORK "CONSIDERATIONS"

В ПРОИЗВЕДЕНИЕ «СООБРАЖЕНИЕ» ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ
МЫШЛЕНИЕ РАЗУЛА РЗЫ.

*Zeyneb İsa SEFEROVA**

* *Baku Slavic Universite, Azərbaycan*

E-mail: zeyneb.isali@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1584-6175>

Gəliş Tarixi: 11 Oktyabr 2018; Qəbul Tarixi: 25 Dekabr 2018

Received: 11 October 2018; Accepted: 25 December 2018

XÜLASƏ

Rəsul Rza bu inkişafda və zənginləşmədə unikal bir xidmət saxlamış, onun ana tonkasının lüğət ehtiyatını saxlamışdır. Bir dilçi kimi, şair öz ana dilinin qrammatik strukturu, söz birləşmələri haqqında dəyərli məlumatlara malikdir. Rəsul Rzanın kreativliyi təsdiq edir ki, dildə İnnovasiyalar, seçim, əvəzləmə, yeni məna axtarışı Azərbaycan yazıçısı, alimi üçün xüsusilə vacibdir. Milli indentikliyin və ana dilinin ruhunun qorunması Rəsul Rzanın bütüün həyatını əhatə edən şərafli vəzifədir. Rəsul Rzanın fikrinə görə, dil problemi təkcə şairin dövrü üçün deyil, bu gün də öz aktuallığını itirməyib. Rəsul Rzanın qəzet və jurnallarda tənqidi əsassız deyildi. O, dil qanunları ilə bir araya sığmayan sözlər haqqında dəyərli fikir verdi. Onun məqalələrindən bəziləri qrammatika ilə bağlı aktual məsələlərə həsr olunub. Şairin diqqətini cəlb etməyən dilimizin heç bir sahəsi yoxdur. Buna görə də onun yaratdığı söz və ifadələr ön plana çıxır. Məqalənin nəzəri fikirləri faktlarla təsdiqlənir.

Açar Sözlər: Dilçilik, İfadə, Problem, Rəsul Rza, Yeni sözlər

ABSTRACT

Rasul Rza has maintained a unique service in this development and enrichment, while maintain the vocabulary of his mother tonque. As a linguist, poet has valuable insights on the grammatical structure of his mother tongue, his companions, word combinations. The creativity of Rasul Rza confirms that search for innovation, selection, substitution, new meaning in language is especially important for Azerbaijan writer, scientist. Protecting the national identity and spirit of mother tongue is a glorius task that covered all his life. According to Rasul Rza, the language problem, not only for the period of the poet, has not lost relevance today. Rasul Rza s criticism of newspapers and magazines was

not without reason. He has given a valuable insight into the purchasing words that are incompatible with the language laws. Several of his articles are devoted to topical issues related to grammar. Most of the poet's words and phrases have been included in literary. From this point of view, the new words and phrases and created and put forward by him. Theoretical ideas in the article were substantiated by facts.

Keywords: Linguistics, Phrases, Problem, Rasul Rza, New words

РЕЗЮМЕ

Расул Рза сохранил уникальную услугу в этом развитии и обогащении, сохраняя при этом словарный запас его материнской тонки. Как лингвист, поэт имеет ценную информацию о грамматической структуре его родного языка, словосочетаниях. Креативность Расул Рза подтверждает, что поиск для инноваций, отбора, замещения, нового значения в языке особенно важно для азербайджанского писателя, ученого. Защита национальный идентичности и духа родного языка - славная задача, которая охватывала всю жизнь Расула Рзы. По мнению Расула Рзы, языковая проблема не только для периода поэта не утратила своей актуальности сегодня. Критика Расула Рзы в газетах и журналах была не без оснований. Он дал ценное представление о словах, которые несовместимы с языковыми законами. Некоторые из его статей посвящены актуальным вопросам, связанным с грамматикой. Не существует ни одной области нашего языка, которая не привлекала внимание поэта. И по этому созданные его слова и выражения входят на передний план. Теоретические мысли статьи подтверждаются фактами.

Ключевые слова: лингвистика, фразы, проблем, Расул Рза, новые слова,

1. GİRİŞ

XX əsr Azərbaycan milli poeziyası tarixinə şöhrətli səhifə yazan Rəsul Rza fərdi ifadə tərzini və yaradıcılıq üslubu ilə ədəbi aləmə daxil olmuşdur. Azərbaycan şeirinə yeni forma məzmun gətirən şair dilçilik elmi ilə bağlı obyektiv, aktual fikirlər müəllifi, söz yaradıcılığında aktiv mövqeli söz ustası kimi tanınmışdır. Dilimizin müxtəlif problemləri ilə bağlı söylədiyi fikir və mülahizələrlə dilçiliyin inkişafı üçün yaradıcılıq boyu bəşəri azadlıq, sərbəst fikir yürütmək, ideyaları ictimai şüurun formalaşdırmaq və bu ideyaları gələcək nəsillərə ötürülməsində böyük rolu olmuşdur. Sözə məna çalarlığı, ona yeni məzmun qatmaq və bədii priyomlarla zənginləşdirmək R. Rza qələminə xas olan bir xüsusiyyətdir.

R. Rza XX əsrin ortalarından başlayaraq dilimizin qorunması uğrunda hər şeydən öncə, ana dilinin lüğət tərkibinin öz daxili imkanları hesabına zənginləşməsinə çalışmışdır. O, istər bədii əsərlərində, istərsə də elmi-siyasi çıxışlarında başqa dillərdən alınmış sözlərin işlənməsinə xüsusi fikir verirdi. R. Rza öz yazılarında bu haqda xüsusi qeyd etməsə də, yaradıcılığında aydın hiss olunurdu. Dilçiliyin elə bir şöbəsi yoxdur ki, şairin diqqətindən kənar qalsın. Yeri gəldikdə, hadisələrin ekspressiya ilə təsvir etmək üçün üslubi məqsədindən asılı olaraq hətta yeni söz və ifadələr yaratmışdır.

Rəsul Rza "Mülahizələr" adlı əsəri dilimizin geniş imkanları ilə bağlı faktlarla dayanaraq bir mütəxəssis kimi problemlərin həlli yollarını axtarmışdır. "Nə üçün "anmaq" demək olar, "anımlı" demək olmaz." "Duymaq" dan "duyum" sözü yaratmaq niyə qəbahət olsun? deyirlər: çünki belə demirlər. Nə olsun demirlər, deyirlər." (Rəsul, 2015:49) Belə sözlərin işlənməsi və saxlanması taleyini bir neçə ziyalıların qələmindən çıxan yazılarla dilin taleyini yazıya bilməzlər. Çünki dil xalqın dilidir, onun qoruyucusu da xalq olmalıdır. Belinski yazır: "Nəyi saxlamaq, nəyi tullamaq lazım olduğunu bilir." H. B. Zərdabiyə görə "Dil elə bir şeydir ki, öz halında saxlamaq mümkün deyil. Elə ki, artıq şeylər ələ gəldi və alətlər dəyişdi, təzə sözlərin qədri gündən-günə artacaqdır. Belə sözlərin artmasının dilə zərəri yoxdur, xeyri var."

R.Rza dilin leksikasına daxil olan alınma sözləri dil qaydalarına uyğunlaşdıraraq özümləşdirilməsi məsələsinə diqqəti yönəltmişdir."Əhvali-ruhiyyə, rifahi-hal, sərf-nəzər, tərcümeyi-hal və bu kimi.Belə sözlərin bəzisini anlaşılmalı sözləri Azərbaycan sözləri ilə əvəz etsək,məsələn, rifahi-hal yeirne "dolanacaq", və yaxud "Güzəran" sözü daha aydın və dilə yatımlıdır.Azərbaycanca qırım ifadəsi var.Doğrudur, əhvali-ruhiyyəni bu söz hələlik əvəz edə bilmir.Vərdiş gücü buna yol vermir. "Təhər-tövr" mənə çaları da var.Lakin işlənsə, dilin axarına girsə , qulağımıza yatıb adiləşər." O vaxta qədər dilimizdə işlənməyən, milli dil bazası əsasında dilin daxil imkanları hesabına yeni yaradılan sözlər həmin keyfiyyətlərin zirvəsində dayanmamışdır.

2. RƏSUL RZANIN ALINMA SÖZLƏRƏ MÜNƏSİBƏTİ

Dildə təmizlik və sadəlik məsələsi Rəsul Rzanın daha çox narahat edən və önəm verdiyi məsələlərdəndir. Şairin yaşadığı dövrdə bəzi adamların ərəb və fars dillərinin təsiri ilə mübarizə pərdəsi altında dilimizi anlaşılmalı sözlərlə doldurulmasına Rəsul Rza mənfi münasibət ifadə etmişdir. Yüz illərlə dilimizdə vətəndaşlıq qazanan, dilimizin fonetik-qrammatik qaydalarına alınma sözlər uyğunlaşmış və bu gün dilin leksik baxımdan zənginləşməsi, sinonim bolluğu, mənə dolğunluğu və s. baxımından alınmaların özünəməxsus mahiyyəti vardır.Lakin şair dildə qarşılığı olan sözlərin alınmasına qarşı çıxmış, lazımsız alınmaların, həmçinin alınma şəkilçilərin işlənməsinə qarşı mübarizə aparmışdır. "Biz qeyri, anti, əks, na, bi və bu kimi sözün mənasını tamamilə dəyişən əlavələrdən yaradıcı şəkildə istifadə etməli, onların tətbiq dairəsini zənginləşdirməliyik." (Rəsul, 2015: 47) R.Rzanın fikrincə, bir sözün dildə bir və ya bir neçə variantı ola-ola həmin sözü ifadə edən hər hansı bir alınma sözün gətirilməsi ona zərər vurmaqdan başqa xidməti olmayacaqdır. "“Kommunist ” qəzetinin bəzi əməkdaşları da dilə lüzumsuz yeni sozlər gətirməklə, həqiqətən, birinci yer tuta bilər.Natura, uçastok, mexanizator, mobilisasiya, sort, pozisiya, transport, spekulyasiya, ekipaj, reys, produksiya, korpus, uçot, xormeyster, avariya, prosent, prostoy, komissariat, mashtab, realizə etmək, maşinist, laryok, struktura, instruksiya, populyarlaşdırmaq, buksir və bundan başqa yüzlərlə belə sözləri yazan qəzet işçiləri bir balaca özlərinə zəhmət versələr, bu sözlərin əvəzini Azərbaycan dilində tapa bilərlər." (Rəsul, 2015: 39)

Məlumdur ki, elmdə təhlilə ehtiyacı olan bir çox mövzular vardır. Azərbaycan dilində olan idiomların izahı, onların tarixi bioqrafiyası, ifadə zənginliyi haqqında tutarlı bir əsərin olmaması şairi həmişə narahat etmiş, bu haqda maraqlı və aktual fikirlər irəli sürmüşdür.

Rəsul Rzanın xalqın dilinə dərinləndən bələd olması anlam və gözəlliyi ilə diqqəti çəkən faktlardan istifadə edərək ümumxalq danışığı ilə yazılı dil arasındakı məsafənin azalmasına səbəb olmuşdur.Şair ümumxalq dilin bir qolu olan dialektlərə yüksək münasibət göstərmiş, dialektlərin dilin təbiiliyini artıran, milliliyi gücləndirən bir fakt olaraq əsərlərin bədii keyfiyyətinə müsbət təsir edən vahidlər kimi dəyərləndirmiş, eyni zamanda dialektlərə ehtiyatla yanaşmağın tərəfdaşı olmuş, onlardan lazımi səviyyədə istifadəyə üstünlük vermişdir.

Dil insanların əmək fəaliyyəti nəticəsində yaranır, dilin əsas funksiyaları kommunikativlik, fikir (təfəkkür) və emosionallıqdır.İctimai hadisəyə çevrilən dil daim cəmiyyətlə qarşılıqlı əlaqə və münasibətdə olur.Ədəbi dil vahid meyarla, standart ölçülərə sahib bir dil ola bilməz.Bu haqda Ə.Dəmirçizadə yazır : "...ədəbi dil ümumxalq dili əsasında qurulur, lakin ümumxalq dili ilə hec bir eyniyyət təşkil etmir.Ədəbi dil ümumxalq dili üzərində seçmə və əvəzetmə prinsipi əsasında əməliyyat aparmaq yolu ilə düzəldilir.Məsələn, ədəbi dilin lüğət tərkibinin təşkili üçün ümumxalq dilinin lüğət tərkibindəki sözlər seçilir, ümumxalq dilindən müəyyən sözlər ədəbi dilin lüğət tərkibinə qəbul olunur, digər sözlər isə ədəbi dil üçün məqbul sayılmır." (Dəmirçizadə, 1962:16)

Göründüyü kimi, ümumxalq dil istər fonetik sistemdə, istərsə də qrammatik sistemdə seçmə və əvəz etmə əməliyyatları məqbul sayılaraq ədəbi dilə də köçürülür. Ədəbi dilin inkişafında ümumxalq dildən başqa dillərdən də sözlərin seçmə və əvəz etmə üzrə aparılan sözlər dilimizin lüğət fonduna daxil edilir. Bəzən də sinonim söz kimi istifadə olunur. Ümumiyyətlə, ədəbi dildə sinonimləşmə əməliyyatı ümumxalq dili hesabına zənginləşmir.

3. RƏSUL RZANIN DİALEKT SÖZLƏR HAQQINDA FİKİRLƏRİ

Seçmə əvəz etmə dedikdə ,ayrı-ayrı dövrlərin, müxtəlif şəxsiyyətlərin fərdi zövqü, üslubu, tələbi sayəsində istiqamətləndirən üsuldur. Bu üsul vasitəsilə lazimi gəldikdə hansı dialektin, üslubi formanın, alınma sözlərin istifadəsini müəyyənləşdirir. Bu dil tendensiyası müəyyən tarixi dövr keçərək müxtəlif zamanlarda meyarını başqası ilə əvəz etmişdir. Zaman keçdikcə bu meyar dəyişilərək az da olsa Azərbaycan sözləri ilə əvəz olunmağa başladı. XX əsrin 30-cu illərində Qərbi Avropa dillərindən olan teminlər də əlavə olunması nəticəsində ədəbi dilin formalaşması və zənginləşməsi ilə yanaşı, həm də mürəkkəbləşmişdir.

Sözügedən tarixdə dilimizin formalaşması, lüğət fondunun zənginləşməsi baxımından uğurlu yol keçərək əsl canlanma dövrü kimi qiymətləndirilir. Bu dövrə aid yazı nümunələrində artıq fəal şəkildə lüzumsuz ərəb –fars, türk mənşəli sözlərin istifadəsi sıradan çıxmağa başlamışdır. Dövrün ictimai həyatında başverən hadisələrlə əlaqədar yeni söz və söz birləşmələri işlənməyə başlanmışdır. Daha çox lüğət tərkibinin zənginləşməsi rus dilindən alınmış sözlərin rolu artırdı. Xalqlar arasındakı əlaqə və münasibətlərin genişlənməsi, ictimai həyata tələbatları bağlı olaraq yeni informasiya xarakterli yeni-yeni sözlərin yaranması qardaş xalqların dillərini zənginləşdirilməsində mühüm rol oynamağa başladı. Dialektik vəhdətdə baş verən bu proseslər milli dilin ümumsəciyyə daşıyan sözlərin də artmasına səbəb oldu. Bu yaxınlaşma - dil əlaqələrinin genişlənməsi kütləvi informasiya vasitələrində olan –qəzet jurnal, radio televiziya və s. ədəbi dilin formalaşdırılmasına yazılı vəşifahi nitqin inkişafında, yeni söz və ifadələrin yaranmasında özünü göstərdi.

XX yüzilliyin I yarımilliyindən başlayaraq Azərbaycan ədəbi dili əsl inkişaf yolunu taparaq yeni keyfiyyətlər qazanır. Dilin dövlət statusunun alması, geniş xalq kütlələrinin savadlanması uğrunda görülən tədbirlər, məcburi təhsilin tətbiqi Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafında, formalaşmasında da bədii ədəbiyyatın rolu artaraq, yeni keyfiyyətlərin qazanmasında mühüm rol oynamışdır. Yazıçıların əsərlərində təbliğ etdiyi ideyaları oxucu kütlələrinə çatdıraraq vətənə sevgi hissələrini aşılamağa çalışırdılar. Əlbəttə, hər dövrün ictimai vəziyyətini nəzərə alaraq yeni həyat, yeni mədəniyyət uğrunda mübarizə motivləri bədii ədəbiyyatın əsas mövzuları sırasına keçir.

G.İsmayılova həmin dövrə aid söz yaradıcılığını belə şərh edir : “ 30-cu illərdən başlayaraq ümumxalq dilindən sözgötürmə meyilləri və Azərbaycan dilinin söz yaradıcılığı vasitələrindən istifadə yolu ilə yeni söz yaratma halları getdikcə üstünlük təşkil etməyə başlayır. Belə ki, dilimizin öz söz yaratma üsulları artıq-siyasi, iqtisadi həyatın, elmi fəaliyyətin, incəsənətin, mədəniyyətin bütün sahələrini ehtiva edir. ” (İsmayılova, 1982: 69)

Göründüyü kimi, ədəbi dilin inkişafında və lüğət tərkibinin zənginləşməsində ictimai həyatın özünəməxsus rolu olmuşdur. Həmin tələblərlə əlaqədar dilimizin lüğət fondu söz, söz birləşmələri və ifadələr hesabına zənginləşir, bir sıra terminoloji sözlər isə sonradan dilimizdə qarşılığı ilə əvəz olunurdu.

Dilin inkişafında ayrı-ayrı sənətkarların xüsusi xidmətləri olmuşdur. Azərbaycan ədəbiyyatına novator düşüncə gətirən, zamanın, həyatın bir çox məsələlərinə özünəməxsus düşüncə gətirən Rəsul Rzanın xidmətləri xüsusi qeyd olunmalıdır. A. Axundov yazır: "Bədii

yaradıcılıq, xüsusən poeziya təkrarı sevmir.Şeir yalnız o zaman gözəl olur ki, ondan poetik hiss yeni və gözəl ifadələr təzahür edir."(Axundov, 1970: 81)

R.Rzanın xalqın dilinə dərinədən bələd olan bir sənətkar kimi həmin qiymətli və zəngin qaynağın bütün yaruslarına aid anlam və gözəlliyi ilə diqqəti çəkən faktorlardan biridir. R.Rza bu barədə yazır: "Bu götürmələr, gətirmələr ana dilinin ruhuna, deyiminə, ahənginə, qrammatik qaydalarına, bir sözlə,qanına-canına yatırsa, xaric səslənmirsə, bu, dili zənginləşdirir.Vay o haldan ki, o başqa xalqın dilindən alınmış kəlmə, qanun və ahəng xüsusiyyətlərimizi nəzərə almadan dilə pərçim edilsin" (Rəsul, 2015: 41)

Şair dialektləri ədəbi dildə ehtiyatla yanaşmağın tərəfdarı olmuş, onlardan lazimi səviyyədə istifadəyə üstünlük vermişdir.Məlumdur ki, dialektlər dildə xüsusi bir lay təşkil edir və onların da özünəxas leksikası vardır. R.Rzanın fikirlərinə görə, lazımsız alınmalardansa, dialektlərə müraciət edilməsi daha optimal yoldur. "Deməli bir tərəfdən ərəb-fars dillərinin təsirini saxladığı kimi, ikinci tərəfdən dilimizin pozulmasında iştirak edir.Bu jurnal bizim ədəbi Azərbaycan nümunəsini verməklə ən mühüm bir rol oynamalı olduğu halda, özü canlı dilin inkişafından çox geri qalır və pis nümunələr göstərir." (Rəsul, 2015: 37)

4. NƏTİCƏ

Yaradıcılığına bu əsas istiqamətdə davam və inkişaf etdirən yazıçı əsərlərində daha çox danışdığı dilinə məxsus sözlər işlədilir ki, bu da əsərlərə sadəlik, təbiilik gətirir, ifadə vasitələrinə və üslubi imkanları zənginləşdirdi.R.Rzanın dilində işlədilən istər sadə, istər düzəltmə, istərsə də mürəkkəb sözlər xalq məişəti ilə bağlı anlayışları ifadə edən sözlər kimi göstərmişdir.

Dövrün mühüm vəzifələri önündə dayanan məsələləri dilin daxili imkanları hesabına inkişaf etdirmək, ana dilinin bütün zənginliklərini üzə çıxararaq işlək vəziyyətə salmaq diliçiliyin başlıca məqsədidir. Əsərlərinin dili üzərində inadla işləyən R.Rza bədii dilin qarşısına qoyduğu tələblərə əməli şəkildə riayət etmiş, müxtəlif məzmunlu vətənpərvər, mübariz, səmimi hisslərini tərənnüm edən çıxışları dilimizə yeni keyfiyyətlər gətirmişdir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

AXUNDOV A. Rəsul Rza və ana dili : Rəsul Rza - 100 / A. Axundov // Ədəbiyyat qəzeti.- 2010.- 14 may.- № 19.- S.3-4.

AXUNDOV A. Dil və üslub məsələləri. Bakı, 1970

Azərbaycan ədəbi dil tarixi. Dörd cildə. IV cild. Bakı, "Şərq-Qərb", 2007

DƏMİRÇİZADƏ Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyyəti. Bakı, 1962

HACIYEV T. Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi. Bakı, "Elm" 2012

İSMAYILOVA G. Sovet dövründə Azərbaycan ədəbi dilin lüğət tərkibinin vəziyyəti və inkişafı. Azərbaycan ədəbi dil tarixi, III hissə, Bakı, 1982

RƏSUL Rza. Seçilmiş əsərləri. Beş cildə. V cild. Bakı, Öndər Nəşriyyatı, 2005

XƏLİLOV B. R. Rza yaradıcılığında Azərbaycan dili məsələsi. // 525-ci qəzet - 2015-7 fevral s. 5-6

HomerOS

Cilt / Volume 2, Sayı / Issue 1, 2019, pp. 17-22

E - ISSN: 2667-4688

URL: <http://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/homerOS>

DOI: <https://doi.org/10.33390/10.33390/homerOS.2.003>

ALİ ŞİR NEVAYİ’NİN EDEBÎ TENKİDÎ BAKIŞLARINA DAİR BAZI ÇALIŞMALAR ÜZERİNE

ON SOME STUDIES ON ALI SIR NEVAYI'S LITERARY CRITICISM

Zarif Omonboyevich QUVONOV *

* Navoiy davlat pedagogika instituti, Özbekistan

E-mail: zarif_1178@mail.ru

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5164-7371>

Geliş Tarihi: 14 Eylül 2018; Kabul Tarihi: 20 Kasım 2018

Received: 14 September 2018; Accepted: 20 November 2018

ÖZET

Makalede Türk topluluklarının büyük şairi Ali Şir Nevayi'nin edebiyat sahasına ait mirası ve onun üzerine Özbek edebiyat bilimcilerinin sürdürdükleri incelemeler söz konusu edilmiştir. Özellikle, 20. yüzyılın önde gelen Özbek bilim adamı Prof. Dr. Abdukadir Hayitmetov'un Nevayi'nin edebî tenkidî bakışları üzerinde gerçekleştirdiği bilimsel çalışmalara değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Edebî tenkit, icadî yaklaşım, monografi, edebî meclis, memuar, kronoloji, bedî söz, metin, edebiyat bilimi.

ABSTRACT

In this article, the legacy of Ali Şir Nevayi, the great poet of Turkish communities, and his research on Uzbek literary scientists were discussed. In particular, the 20th century's leading Uzbek scientist, Dr. Abdukadir Hayitmetov's scientific studies on the literary criticism of Nevayi are mentioned.

Keywords: Literary criticism, invention approach, monograph, literary assembly, memoirs, chronology, vocabulary, text, literary science.

Yüzyılın Özbek edebiyat biliminde Ali Şir Nevayi'nin edebî tenkidî bakış açıları oldukça kapsamlı incelenmiş olup, konunun daha özel ve daha içerikli yorumu (tahlili) A. Sa'di, A. Hayitmetov, B. Valihocayev, S. Ganiyeva ve H. Kudratullayeva gibi bilim adamları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bedîî söz sanatına ait edebî tenkidî (eliştiri) bakışlar büyük düşünür icadının ayrılmaz bir kısmını oluşturur. Şairin söz sanatına ait düşünceleri kendisine kadar bilinen ve ünlü olan Arap, Yunan, Fars-Tacik, Türk topluluklarındaki mevcut edebî tenkidî bakış açıları çerçevesinde oluştu, tekamil buldu hem de onun icadî yaklaşımı ile yeni bir sıfat basamağına adım attı. Büyük şairin lirik, liro-epik, nesrî eserlerinde İran, Çin, Yunanistan, Ermenistan, Acem ve Arap ülkelerine ait süjeler, bu ülkelerin insanlarının karakter ve tavırlarına ait karakteristik alametler, bunun yanı sıra tüm Doğu kültüründe tekrar ve tekrar işlenen seyyar süjelere müracaat etmesi ve diğer pek çok özellikleri Nevayi'nin adı geçen toplulukların kültüründen fazlasıyla haberdar olduğunu tesbit etmekle birlikte şair icadının kapsam çerçevesinin oldukça geniş olduğuna da tanıklık eder.

Adı geçen ülkeler sadece coğrafi yer adları değil, belki de büyük düşünürün bedîî kahramanlarının hareket ve davranışları, sürdürdüğü faaliyet sahasını belirten sanatsal genişliklerdir. İşte bu kahramanların davranışları, nutku, ruhsal durumu, yaşam tarzı, ve diğer yönlerine bakarak Nevayi'nin gayevî ve estetik bakışlarını anlamak zor değildir.

Nevayişinas bilim adamı A. Hayitmetov kendisinin *Ali Şir Nevayi'nin edebî-tenkidî bakışları* (1959) adlı eserinde hazret Nevayi'nin edebî tenkidî bakış açılarını sanatsal eserleriyle bir bütün olarak incelemiştir. Araştırmacının vurguladıklarına göre, şair “Bedîî, sanatsal sözün toplumdaki insan bilinci ve psikolojisine olumlu ve olumsuz etki gücü”nün her ferde, ahenk ve anlamına göre de farklı etki yapması mümkün olduğunu yazarın pek çok eserleri aracılığıyla göstermiştir (Хайитметов, 1959: 79). Bununla birlikte, araştırmacı Nevayi edebiyatın ana maddesi olan söze büyük önem verdiği, şairin “söz”ü kendi eserlerinde çok anlamlarda kullandığını: “O (Nevayi), “söz” tabiri altında insanların tüm manevî zenginliğini – ayrı bir sosyal kategori olan dili de, mefkürenin biçimlerinden biri sayılan felsefe ve bedîî edebiyatı da kasteder, hem de onları çoğu yerde birbirinden farklı görmez», (Хайитметов, 1959: 78) diye açıklamıştır.

Hayitmetov, Ali Şir Nevayi'yi dünya edebiyatının önde gelen isimleri A.S. Puşkin, L.N. Tolstoy, W. Goethe, O. Balzac gibi nümayendelerine benzer bir biçimde profesyonel tenkitçi sıfatına değil, sanatçı tenkitçi, yani kendi bilimsel bakışlarını gerçek hayatta ispat eden tenkitçi olarak algılamıştır. O, Ali Şir Nevayi'ye kadar mevcut olan edebî tenkidî bakışları altı kısma ayırarak incelemektedir:

- Edebî toplantılar, edebî tartışma ve söhbetler biçiminde;
- Filolojik karakterdeki nazari (teoritik) eserler biçiminde veya onların muhtevasında;
- Tezkirecilik ve yazılı hem de ağızlı edebiyatları toplama biçiminde;
- Edebî bedîî eserlerin mukayeseli metinlerini hazırlama biçiminde;
- Edebî anı ve memuarlar yazma biçiminde;
- Edebî bedîî biçimde vd.

Diğer bir Özbek edebiyat bilimcisi B. Valihocayev kendisinin “Özbek edebiyatşinaslığı tarihi” adlı eserinde edebiyat bilimi ve edebî tenkitçiliğin ifadenme “janr”larını (türleri) onların içeriğine göre iki gruba ayırır:

1) dolaysız “janr”lar, yani edebiyatşinaslık ve edebî tenkide adanmayan eserler: fahriye, şiirsel parçalar gibi;

2) dolaylı “janr”lar, yani edebiyat bilimi ve edebî tenkitten bahseden eserler grubu (Валихўжаев, 1993: 9). Araştırmacı bu tür eserleri iki gruba ayırmışsa da her iki bilim adamının bu meseledeki tasniflerinde tefavuttan daha çok genel yakınlık göze çarpar.

Hayitmetov'un “Ali Şir Nevayi'nin edebî-tenkidî bakışları” adlı monografisi yazıldığı vakitte Şeyh Ahmet Tarazî'nin Fünûn'ül-Belağa eseri bilim dünyası için belli değildi. Eğer bu eserle tanış olsaydı araştırmacı Nevayi'ye dek mevcut olan edebiyat nazariyesinin kazançları genelleştirmiş olacaktı, adı geçen ilk Türkçe kılavuz eser onun mezkur incelemesine oldukça zengin malzemeler vermiş olurdu.

Araştırmacı edebiyatta ve bilimde Nevayi'den önce oluşmaya başlayan edebî meseleler sıfatıyla edebî icadın hayatla bağlanması, edebiyatta mündericat ve biçim münasebeti, edebî maharet gibi meseleler olduğunu doğru bir biçimde kaydederek Nevayi eserlerine yüksek paha biçer, Ahmet Yesevî, Süleyman Bakırganî icadına Sovyetler mefküresi gerekçelerinden yola çıkarak bir yaklaşım sergiler (Ҳайитметов, 1959: 30). Kendi zamanı için bu elbette doğal bir durum idi. 1993 yılında yazılan “Özbek edebiyatşinaslığı tarihi” adlı ders kitabında aynı meseleleri telkin ederken halis yaklaşımda bulunduğu görülür (Валихўжаев, 1993: 39-40).

Hayitmetov, Nevayi öcesi edebiyatşinaslıkta şairlerin icadî tecrübesi gündelik mesele arzeden nazarî (teoritik) meseleleri gelenek, novatorluk (yenilikçi), bedî eser dili gibi yönler örneğinde kaydetmiştir. Nevayi'den önce yaşamış ve edebiyat bilimi meselelerine epey önem veren Türk şairleri arasında Heyder Harezmi'nin Harezmi'de topladığı edebiyatşinaslığa ait zengin bedî mirası ciddi olarak inceleyerek, onun iyi taraflarını geliştirmeye, kendi icadında onları kullanmaya çaba harcadığını” kaydetmiştir (Ҳайитметов, 1959: 39).

Sunduğumuz bilgilerden anlaşılacağı gibi, A. Hayitmetov Nevay edebiyatşinaslığının kendisinden önceki edebiyatşinaslıktan ayıran özelliği sıfatıyla onun bu tür meselelere kendi döneminin ilerici dünya bakışıyla halkçılık, insanseverlik gibi yönlerine dayanarak yaklaşması olarak nitelendirir.

Bilindiği gibi, tezkirecilik kadim ve zengin bir tarihe sahip olarak kendisinin belirli janrsal özellikleriyle ayrıcalık taşır. “Tezkireler çoğu durumlarda coğrafi veya monografik, kronolojik veya sulalevi veya icadî düzende kurulur ya da şair adlarının son harflarına göre alfabetik sırayla sunulur. Ancak, bu tür düzenlemelerin iki veya üçünü birbirine katıp, karışık tezkire düzenleyen yazarlar da bulunmaktadır” (Шайхзода, 1968: 49) diye vurgu yapmıştır.

Ali Şir Nevayi'nin *Mecalisü'l-Nefais* eseri kendisinin kompozisyon düzeni yönünden de yukarıda tasnif edilen tezkirelere benzememektedir. Ondaki 1-3. meclisler kronolojik düzende sunulmuş, 5. ve 6. meclisler ise coğrafi mevkiye göre düzenlenmiş, Horasan'da yaşayanlar ve Horasan dışında yaşayanlara ayrılmıştır. 7. meclis sulalevi tezkire düzeninde olup, orada yer alanlar Timurlular hanedanının temsilcileridir. Hüseyin'in şiirleri tahlil edilen 8. meclis ise monografik araştırma tarzında düzenlenmiştir.

Hayitmetov bu eseri “sıfat itibarıyla yeni tipteki tezkire – antoloji” diye nitelendirirken, her halde hükümler mefküre baskısından olmalı Timurlular hanedanından olan şairlere, özellikle Hüseyin Baykara'nın edebî maharetinden bahsedilen yedinci ve sekizinci meclislerin tahlili üzerine ayrı bir yer ayırmamıştır.

Araştırmacı edebiyatın sosyal görevi, ondaki anlam ve biçim birliği, gelenek, maharet, yaşamsallık, janrsal özellikler, icat sahibinin ahlaki gibi meseleler Ali Şir Nevayi edebî tenkitçiliğinin ana meseleleri olduğunu onun bilimsel ve bedî yönden mükemmel eserleri tahlili örneğinde tesbit eder.

Ali Şir Nevayi'nin edebî tenkidî bakışlarının yine bir önemli özelliği şair edebiyatşinaslığın herhangi bir sorunu üzerinde dururken, onda elbette icat sahibinin ahlaki

meselesi de önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, *Bedaiü'l-Bidaye*divanının giriş kısmında Nevayi gazelin anlam ve düzen bakımından bir bütün olması gerektiğini, aşıkane keyfiyetler beyanı içinde ahlake, marifete dair düşüncelerin bulunması zarurî olduğuna değer verir. Elbette, Nevayi'nin edebî tenkidî bakış açılarının oluşumunda şairin ahlakî bakış açıları da önemli bir rol oynamıştır. A. Hayitmetov meselenin bu yönlerine dikkat etmiştir. Edibin *Mecalisü'l-Nefais* eserindeki şairin şiirdeki icadî dehasını değerlendirirken ilkin onun ahlakî üzerine kendi görüşlerini bildirirerek bu konuda birçok örnekler sunmuştur.

Nevayi, şairin ahlakî yüzü ve icadî arasındaki münasebeti gözetlerken onların birbirileriyle sıkıca bağlantılı olduğunu vurgulayarak, hem ahlakî yönden, hem de icadî güzel olan şairlere samimi yaklaşım sergiler. Edibin bu meseleyi aydınlatırken onun ikinci tarafı da göze çarpar: o da ahlakî yüzü yalancılık ve adaletsizlikten ibaret olan şairler taifesine olumsuz münasebette olur. Bu tür meselelere dikkat eden A. Hayitmetov *Mecalisü'l-Nefais*'un halkçılık geleneklerine dayalı bir biçimde yazıldığına onlarca örnekler getirerek Nevayi'nin edebiyatşinaslığı en önemli özelliklerinden biri – kalem sahiplerinin icadına nisbeten onun tarafsız, halis yaklaşım sergilemesidir diye nitelendirir. Eser sadece edebî tenkidî öneme sahip olmakla kalmayıp, belki de tarihî, etnografik öneme de sahiptir. Çünkü, onda o dönemin tarihi, gelenek ve göreneklere, şairleri hariç diğer devlet adamları, bilim, kültür, sanat adamları hayatını öğrenmeye ait önemli bilgiler de görülür” (Хайитметов, 1959: 76)

Araştırmacı Nevayi eserlerindeki çeşitli edebî janrlar – *gazel, mesnevî, tuyuk, muamma* konusunda kendi mülâhazalarını bildirirken, onların nazarı özellikleri doğrultusunda da kıymetli görüşleri işeri sürmüştür. Bu tür görüşler Nevayi'nin edebî süreçleri, kaydedilen janrların gelişimi ve kendine özgü yönlerini derin olarak gözetlemesi, genelleştirmesi sonucunda ortaya çıkarak, kendi dönemindeki edebî tecrübe, bediî maharet gibi meselelerle dolaysız olarak bağlantılı olduğunun bilimsel yönden tespit edilmesi A. Hayitmetov incelemelerinin ciddî kazançlarıdır.

Ancak, araştırmacı tarafından Nevayi'nin edebî tenkidî bakışlarını incelerken bazı önemli meselelere yeterince değer vermediği de anlaşılmaktadır. “Nevayi tenkitçiliğinde biz yine başka bir şeyi, yani edebiyatın ufak tefak meseleleri üzerinde, bazen bediî eserin biçimine ait küçük meseleler üzerine de uzun uzadıya durulduğuna, tartışmaların uzadığına tanık oluruz” diyerek A. Hayitmetov, bunun örneği olarak *Hamsatü'l-Müteheyirin* eserinde Hasan Dihlevî'nin bir şiirindeki benzetme üzerinde sürdürülen tartışmayı dile getirmiştir:

“Zihi derunem dira zaman-zaman betü meyli...” ta bu beyite yetişt ki:

Misalı katra-i baran siriş ki men heme dur şud,

Çunin âsâr dihed elhak tulun çün tu Suheyli.

Meclis ehli müteyyin ve hoş teb el irdiler ve piri meclis hem hoş teb ve padişah nişan. Muganniye bazı itiraz yüzidin ve bazı tenbih yüzidin didiler kim: “Siriş ki men heme dur şud” ornığa “heme hun şud” oku ki, “dur şud”ning manası yoktur...” (Хайитметов, 1959: 57)

Nevayi bu tartışmaya karışarak “dur şud”un doğru olduğunu vurgular. Nihayet bu tartışmaya Abdurahman Camî karışarak “dur şud”un mantik yönünden doğru olduğunu isbat eder. Adı geçen şiirde “*senin Suheyli yıldızı gibi parlayarak çıkman benim yağmur damlaları gibi göz yaşları dur (cevher)e dönüştürdü*” anlamı ifade edilmiştir. Klasik şiirde göz yaşının kan damlalarına benzetildiğine dair pek çok örnekler sunulabilir. Diğer taraftan meclis ehli bizce bu benzetmeyi hesaba kattıkları ve “dur şud”u “uzaklaştı”, “göz yaşlarım bitti” anlamlarında anladıkları söz konusudur. Eğer “hun şud” olduğunda benzetme boşa çıkardı, beytin anlamımız bozulur, şiirsel ifade özelliği kaybolurdu.

Görülüyor ki, bu beyit üzerinde sürdürülen tartışma – bedîî eserin biçimiyle ilişkili küçük bir mesele değildir. Çünkü, yerinde olmayan biricik söz poetik eserin anlamsallığını, estetik etkisini azaltması mümkündür.

Hayitmetov, Nevayi'nin edebî tenkidî bakış açılarını yansıtan eserleri olarak *Mecalisü'l-Nefais*, *Hamsa*, *Muhakemetü'l-Lugateyn*, *Hamsatü'l Muteheyirin*, *Mizanü'l-Kulub*, *Hezayinü'l-Maani* eserlerini örnek getirir. Konuyu incelerken de esas olarak *Mecalisü'l-Nefais* ve *Hamsa* içindeki destanlara daha çok müracaat etmiştir. Elbette, Nevayi'nin edebî tenkidî bakışlarını biricik monografi çerçevesinde aydınlatmak zordur. Üstelik, A. Hayitmetov şairin sanatsal araştırmacılığını incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmasının esas üçüncü bölümünün fasıllarını “Bedîî sözü alet ederek”, “Derin mazmun ve güzel form için”, “Yüksek orijinal eserler yazma yolunda”, “Sanatta hakikat için” olarak adlandırmasında da araştırmanın temel amacı Nevayi'nin edebî bakış açılarının gerçekleştirilmede onun bedîî eserlerinde ne gibi kendi ifadesini bulduğunu denetlemeden ibaret olduğu anlaşılır.

Nevayi, *Mecalisü'l-Nefais*de Hüseyin Baykara şiirlerine ayrı bir bab (bölüm) adayarak onun poetik maharetini epey derin tahlil eder. A. Hayitmetov'un adı geçen monografisinde bu bölüm tahlile alınmamıştır. Araştırmacı, 1982 yılında yazdığı “Nevayi'de lirika tahlili” adlı makalesinde bu konuya dönerek Nevayi'nin Hüseyin Baykara'nın şiirlerine verdiği yorumlara kendi münasebetini bildirmeye çalışmıştır. *Mecalisü'l-Nefais*de en çok tahlil edilen Sultan Hüseyin Baykara divanıdır – diye yazmaktadır A. Hayitmetov. – Burada Nevayi onun 160 adet gazelini kendi münasebetini bildirir. Vahid Cüzcanî yayınında Hüseyin Baykara'nın 202 adet gazelini sunmuştur. “Demek, Nevayi'nin vefatından sonra o yaklaşık kırk adet gazel yazmıştır. Nevayi bu şairin divanını dünyavî edebiyat kapsamında değerlendirerek ondaki güzel ve tekerrürsüz olarak gördüğü beyitleri Lütfi, Sekkakî ve onun gibi “Türkiğü”lerin şiirleriyle karşılaştırmıştır” (Хайитметов, 1993: 125).

Hayitmetov, kendi araştırmalarında çeşitli münasebetlerle şairin edebî tenkidî bakışlarına kendi yaklaşımlarını sergilemiştir. Örneğin, “Yegane-i asr” (Hafız), “Nevayi şiiri maharet hakkında”, “Hisrev Dihlevî ve Özbek edebiyatı”, “Ali Şir Nevayi ve Hasan Dihlevî” gibi makaleleri bu sıradan yer alır.

Nevayi, kendi edebî tenkidî bakışlarında mümtaz edebiyat tasvirleme araçlarından başlayarak eser kompozisyonuna kadar *tuyuk*, *çengi*, *arzuvari*, *muhabbetname*, *türkiğibi* kendi dönemi için yenilik sayılan Türk şiirsel janrlarından ta icatçıların bedîî maharetine dek olan bilimsel nazarî düşüncelerinin özelliklerini, kendine özgülüklerini kapsamaktadır. Biz, şairin edebî tenkidî bakışlarından Arastu'nun “Poetika”sindeki ölçüleri, bugünkü edebiyat biliminin ölçü mizanlarını aramamız ve onlara tam, büs bütün cevapları bulmamız oldukça zordur. Ancak, meselelerdeki genel ortaklık Nevayi'nin edebî tenkidî bakışlarının bugünlerde de kendi önemini koruduğunu gösteriri.

Demek, Ali Şir Nevayi'nin edebî tenkidî bakışları Türk toplulukları, özellikle, Özbek edebiyat biliminin de tarihî yoludur. Ustad Abdukadir Hayitmetov ise işte bu tarihî yolu bize bilimsel ve nazarî yönden halislikle aydınlatmış bir bilim adamıdır.

KAYNAKÇA

ВАЛИХЎЖАЕВ Б. Ўзбек адабиётшунослиги тарихи. "Ўзбекистон" нашриёти, Тошкент, 1993. 9-бет.

ШАЙХЗОДА М. Тазкирачилик тарихидан // Навойга армуғон. Тошкент, 1968. 49-бет.

ҲАЙИТМЕТОВ А. Алишер Навоийнинг адабий-танқидий қарашлари. "Фан" нашриёти, Тошкент. 1959, 79-бет.

ҲАЙИТМЕТОВ А. Навоийда лирика таҳлили Навоийхонлик суҳбатлари. Тошкент, "Ўқитувчи", 1993. 125-бет.